HE 119/2018 vp

Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain 70 §:n ja Vankiterveydenhuollon yksiköstä annetun lain 6 ja 7 §:n muuttamisesta

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ

Esityksessä ehdotetaan muutettaviksi yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta ja Vankiterveydenhuollon yksiköstä annettuja lakeja. Keskeinen muutos koskisi ehdonalaisen vapauden valvontaan asettamiselle säädettyjä edellytyksiä. Yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annettuun lakiin ehdotetaan lisättäväksi uusi, korkeaksi arvioitua väkivalta- tai seksuaalirikokseen syyllistymisen riskiä koskeva edellytys valvontaan asettamiselle.

Lisäksi ehdotetaan murhasta, taposta tai murhan yrityksestä ensi kertaa tuomittujen sekä väkivalta- tai seksuaalirikosten uusijoiden väkivaltariskin systemaattisempaa arviointia ja vankeusaikaisten rikolliseen käyttäytymiseen vaikuttavien toimintojen tehostamista. Väkivaltariskin arviointi perustuu kokonaisvaltaiseen arvioon henkilön tilanteesta, jolloin viranomaisella tulee olla tiedonsaantioikeus arvioitavan terveystietoihin. Esityksen mukaan Vankiterveydenhuollon yksiköstä annetussa laissa säädettäisiin Rikosseuraamuslaitoksen oikeudesta välttämättömien tietojen saantiin harkittaessa ehdonalaisen vapauden valvonnan tarvetta henkilön uusimisriskin perusteella.

Lakien on tarkoitus tulla voimaan 1 päivänä toukokuuta 2019.

_____

SISÄLLYS

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ....1
SISÄLLYS....2
YLEISPERUSTELUT....4
1 JOHDANTO....4
2 NYKYTILA....4
2.1 Vakava väkivalta Suomessa....4
2.1.1 Väkivalta- ja seksuaalirikokset....5
2.1.2 Rikosten uusiminen....6
2.1.3 Uudistuksen kohderyhmä....7
2.2 Rangaistusajan suunnittelu ja väkivallan riskitekijät....8
2.2.1 Yleistä....8
2.2.2 Väkivallan riskitekijät....9
2.2.3 Uusimis- ja väkivaltariskin arvioinnissa käytössä olevat arviointimenetelmät....11
2.2.4 Rikosseuraamuslaitoksen oikeus terveystietojen saantiin....12
2.3 Vankeusaikaiset toiminnot....13
2.3.1 Yleistä....13
2.3.2 Ohjelmatoiminta....14
2.3.3 Rikosperusteiset toimintaohjelmat....14
Väkivaltarikollisille tarkoitetut ohjelmat....15
Seksuaalirikoksista tuomituille tarkoitetut ohjelmat....15
2.4 Ehdonalaisen vapauden valvonta....16
2.4.1 Yleistä....16
2.4.2 Valvontaan asettaminen....17
2.4.3 Elinkautisvangin ehdonalainen vapauttaminen....19
2.4.4 Valvottavan velvollisuudet ja erityiset valvontamääräykset....19
2.5 Kansainväliset suositukset ja käytännöt muualla Pohjoismaissa ja Euroopassa....21
2.5.1 Väkivaltariskin arvioiminen kansainvälisissä suosituksissa....21
2.5.2 Ruotsi....22
2.5.3 Norja....23
2.5.4 Viro....23
2.6 Nykytilan arviointi....24
3 ESITYKSEN TAVOITTEET JA KESKEISET EHDOTUKSET....27
3.1 Tavoitteet....27
3.2 Keskeiset ehdotukset....27
3.2.1 Väkivaltariskin arviointi....27
3.2.2 Oikeus terveystietojen saantiin....27
3.2.3 Vankeusaikaiset toiminnot....28
3.2.4 Ehdonalaisen vapauden valvonta....28
4 ESITYKSEN VAIKUTUKSET....29
4.1 Taloudelliset vaikutukset....29
4.2 Vaikutukset viranomaisten toimintaan....30
4.3 Yhteiskunnalliset vaikutukset....30
5 ASIAN VALMISTELU....31
5.1 Valmisteluvaiheet ja aineisto....31
5.2 Lausuntopalaute ja niiden huomioon ottaminen....31
YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT....33
1 LAKIEHDOTUKSEN PERUSTELUT....33

1.1 Laki yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta 33
1.2 Laki Vankiterveydenhuollon yksiköstä 34
2 VOIMAANTULO 37
3 SUHDE PERUSTUSLAKIIN JA SÄÄTÄMISJÄRJESTYS 37
LAKIEHDOTUKSET 40
Laki yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain 70 §:n muuttamisesta ... 40
Laki vankiterveydenhuollon yksiköstä annetun lain 6 §:n ja 7 §:n muuttamisesta 41
RINNAKKAISTEKSTIT 43

YLEISPERUSTELUT

1 Johdanto

Oikeusministeriö asetti vuonna 2011 työryhmän, jonka tehtävänä oli selvittää mahdollisuuksia vakavien väkivaltarikosten uusimisriskin vähentämiseen (nk. Vakava-työryhmä). Työryhmän tehtävänä oli valmistella ehdotus soveltuvista väkivaltariskin arviointimenetelmistä ja niiden käytöstä rangaistusten täytäntöönpanossa.

Työryhmän tuli myös valmistella ehdotukset siitä, miten uusimisriskistä tehtyä arviota hyödynnetään rangaistusten täytäntöönpanon aikana, valvotussa koevapaudessa, vapauttamisen yhteydessä sekä ehdonalaisen vapauden valvonnan aikana. Työryhmä päätyi ehdottamaan koko rangaistusajan vankilassa suorittaneiden vapautumisen jälkeistä valvontaa sekä tietyille korkean uusimisriskin rikoksentekijöille tiukennettua ehdonalaisen vapauden valvontaa. Ehdotukseen sisältyi esitys mahdollisuudesta erityisten valvontamääräysten käyttöön otolle ensi kertaa tappoon tai murhaan syyllistyneillä sekä väkivaltarikosten uusijoilla. Työryhmämietinnöstä (37/2012) saaduista lausunnoista laadittiin lausuntotiivistelmä (70/2012). Korkean uusimisriskin omaavien henkilöiden ehdonalaisen vapauden kehittämistä koskevat ehdotukset jäivät kuitenkin puuttuvan rahoituksen vuoksi toteuttamatta.

Laki valvotusta koevapaudesta (629/2013) tuli voimaan vuoden 2014 alusta. Lakiin sisällytettiin työryhmämietinnön esitysten pohjalta säännökset seksuaalirikosten ehkäisemiseksi tarkoitetun lääkehoidon ja siihen liitettävän psykososiaalisen hoidon ja tuen mahdollistamisesta osana valvotun koevapauden ja ehdonalaisen vapauden järjestelmää.

Pääministeri Juha Sipilän hallituksen vuosille 2015-2019 laatiman hallitusohjelman mukaan hallituskaudella tarkistetaan ensikertalaisuussäännöksiä. Lisäksi vapautuville vangeille tehtävää vaarallisuusarviointia laajennetaan ja vapauttamista harkittaessa kiinnitetään entistä enemmän huomiota vangin vaarallisuuteen. Laki yhdistelmärangaistuksesta tuli voimaan 2018 alusta. Yhdistelmärangaistus korvaa vankeusrangaistuksen, joka suoritettiin aikaisemmin kokonaisuudessaan vankilassa. Siihen sisältyy yhden vuoden valvonta-aika, jota puoltaa vakaviin väkivaltarikoksiin toistuvasti syyllistyneiden suhteellisen korkea uusimisalttius ja erityisesti uusittujen tekojen törkeys. Valvonta-aika alkaa välittömästi vankilassa suoritetun rangaistuksen jälkeen. Yhdistelmärangaistusta suorittavalla ei ole mahdollisuutta päästä ehdonalaiseen vapauteen eikä valvottuun koevapauteen.

Hallitusohjelman kirjauksen johdosta oikeusministeriössä ryhdyttiin keväällä 2018 valmistelemaan nyt ehdotettavaa lakimuutosta väkivaltarikosten ja seksuaalirikosten uusijoiden väkivaltariskin arvioinnin sekä vankeusaikana tarjottavien kuntouttavien toimenpiteiden ja ehdonalaisen vapauden valvontaan asettamisen tehostamisesta vakavan väkivallan vähentämistä pohtineen työryhmän esitysten pohjalta.

Oikeusministeriössä on myös selvitetty tarvetta rikoslain (39/1889) 2 c luvun 5 §:ssä ehdonalaiselle vapaudelle säädettyjen määräaikojen muuttamiselle siten, että nk. vankeinhoidollisen ensikertalaisuuden edellytyksenä olisi, ettei henkilö syyllisty uuteen rikokseen vapautumisesta seuraavien viiden vuoden aikana nykyisen kolmen vuoden sijaan. Asiasta on tarkoitus antaa hallituksen esitys syksyn 2018 aikana. Hallitusohjelman johdosta valmisteilla olevista ehdotuksista molemmat kohdistuvat ehdonalaisen vapauttamisen järjestelmään.

2 Nykytila

2.1 Vakava väkivalta Suomessa

2.1.1 Väkivalta- ja seksuaalirikokset

Eri rikoslajien yleisyys riippuu paitsi rikollisuuden todellisesta lisääntymisestä tai vähenemisestä, myös siitä, miten aktiivisesti rikosten uhriksi joutuneet ilmoittavat niistä poliisille. Ilmi tulleiden rikosten määrään vaikuttaa myös viranomaisten valvonnan tehokkuus ja miten valvontaa suunnataan. Tilastoituun rikollisuuteen vaikuttavat lisäksi lainsäädännön muutokset ja rikosten kirjaamisessa tapahtuneet muutokset.

Muun muassa Tilastokeskuksen tiedoista Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutissa koostetun rikollisuuskatsauksen mukaan omaisuusrikokset vähenivät ja seksuaalirikokset sekä huumausainerikokset lisääntyivät vuoden 2016 aikana. Henkeen ja terveyteen kohdistuneet rikokset ja seksuaalirikokset muodostavat kahdeksan prosenttia kaikista rikoksista. Pääosan (86 %) väkivaltarikoksista muodostavat pahoinpitelyrikokset, joiden määrä pysyi vuonna 2016 ennallaan aikaisempiin vuosiin verrattuna. Henkirikollisuudessa suunta on jo usean vuoden ollut aleneva. Vuonna 2016 Suomessa tehtiin 95 kuolemaan johtanutta väkivaltarikosta.

Vuonna 2016 poliisin tietoon tuli 33 769 pahoinpitelyrikosta ja 311 henkirikoksen yritystä. Tilastoitujen pahoinpitelyrikosten määrä pysyi edellisvuoteen nähden ennallaan. Henkirikoksen yritysten määrä lisääntyi neljä prosenttia. Vuonna 2016 poliisin tietoon tuli 1 673 ryöstörikosta ja määrä kasvoi 11 prosenttia edellisvuoteen nähden. Poliisin tietoon tulleen rikollisuuden ja kokonaisrikollisuustutkimuksen mukaan suurin osa poliisin kirjaamasta väkivallasta painottuu lievempiin tekomuotoihin. Vuonna 2016 tilastoiduista väkivaltarikoksista 95 prosenttia oli lieviä tai perusmuotoisia pahoinpitelyitä. Valtaosassa pahoinpitelytapauksista uhri sai jonkinasteisia vammoja.

Väkivaltarikollisuus ja erityisesti törkeä väkivaltarikollisuus keskittyy suhteellisen pieneen sosiaalisesti syrjäytyneiden päihteiden väärinkäyttäjien ryhmään, jossa myös riski joutua väkivallan uhriksi on moninkertainen valtaväestöön nähden. Lisäksi väkivallan tekeminen ja sen uhriksi joutuminen painottuvat nuoriin ikäryhmiin.

Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin vuonna 2017 tekemässä katsauksessa on tarkasteltu keskimääräisiä rangaistuksia vuonna 2016. Taposta tuomittiin keskimäärin 9–10 vuotta vankeutta ja tapon yrityksestä tuomitut rangaistukset vaihtelivat runsaasta kahdesta vuodesta noin viiteen vuoteen. Keskimääräinen rangaistus tapon yrityksestä oli 3,5–4 vuotta vankeutta. Yli 80 prosenttia pahoinpitelyrikoksista oli perusmuotoisia törkeiden tekomuotojen osuuden ollessa 5 prosenttia ja lievien 13 prosenttia. Tavallisista pahoinpitelyistä 60 prosentissa tapauksista seuraamukseksi määrättiin sakko ja ehdottomana tuomittu vankeusrangaistus oli keskimäärin 1–8 kuukauden pituinen. Törkeistä pahoinpitelyistä määrättiin vain vankeutta ja näistä annetuista vankeusrangaistuksista yli puolet tuomittiin ehdottomana. Törkeästä tekomuodosta tuomittujen ehdottomien vankeusrangaistusten keskipituus oli noin 1,5–2 vuotta.

Seksuaalirikoksista vuosina 2007–2016 tilastoitujen raiskausten määrä on yli puolitoistakertaistanut ja törkeiden raiskausten määrä on kasvanut tuntuvasti vuosien 2015–2016 aikana. Vuonna 2016 poliisin tietoon tuli 1 160 raiskausta. Määrä on puolitoistakertaistunut 10 vuodessa. Tilastoitujen raiskausten vuosittaisten määrien vaihtelua selittävät paljolti yksittäisten pitkien ja usein perheen sisäisten rikossarjojen ilmitulo.

Poliisin tietoon tulleiden lasten seksuaalisten hyväksikäyttöjen määrä on kasvanut voimakkaasti viimeisen 10 vuoden aikana, joskin vuosina 2014-2016 näiden rikosten määrä väheni selvästi edellisestä vuodesta. Neljännes poliisin tietoon tulleista ja viidennes tuomitsemiseen johtaneista hyväksikäytöistä oli perheensisäisiä.

Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin vuotta 2016 tarkastelleen katsauksen mukaan raiskausrikoksista 76 prosenttia tuomittiin perusmuotoisina ja törkeiden tekomuotojen osuus oli 23 prosenttia. Lähes puolet raiskauksiin syyllistyneistä tuomittiin ehdottomaan vankeuteen ja raiskauksen keskirangaistus oli hieman yli 2 vuotta. Törkeistä raiskauksista kaikki tekijät yhtä lukuun ottamatta tuomittiin ehdottomaan vankeusrangaistukseen ja vankeusrangaistusten keskipituus oli noin 4 vuotta. Valtaosassa lasten seksuaalisista hyväksi käytöistä tekijä tuomittiin ehdolliseen vankeuteen. Ehdottoman vankeusrangaistuksen saaneiden rangaistuksen keskipituus oli 14,2 kuukautta yksittäisrikoksissa ja 17 kuukautta kaikissa vankeustuomioissa. Törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä annetuista rangaistuksista 61 prosenttia oli ehdotonta vankeutta ja rangaistuksen pituus keskimäärin noin 3 vuotta.

2.1.2 Rikosten uusiminen

Kriminologian ja oikeuspoliittisen instituutin ja Rikosseuraamuslaitoksen tulokset rikosten uusimista kuvaavissa tutkimuksissa vaihtelevat jonkin verran uusimisen kriteerien ja valitun tutkimusaineiston perusteella. Rikosten uusimista viiden vuoden seuranta-ajalla tarkastelevien tilastojen mukaan miesvangit uusivat rikoksensa naisvankeja useammin samalla kun todennäköisyys rikosten uusimiselle laskee iäkkäämmillä henkilöillä. Vankeuskertaisuus myös ennustaa rikosten uusimista yleisessä tarkastelussa siten, että jo ensimmäistä kertaa vankilassa olevien rikosten uusimisen todennäköisyys on selvästi pienempi kuin toista kertaa vapautuvien. Todennäköisyys uusimiselle kasvaa tasaisesti vapautumiskertaisuuden perusteella ollen kuudetta tai sitä useampaa kertaa vankilassa olevilla jo huomattavasti suurempi.

Otannat päivittäisestä vankiluvusta korostavat pitkäaikaisvankien määriä ja selkeästi useamman kerran vankilassa olleiden ns. urautuneiden vankien osuutta. Sen sijaan ensimmäistä kertaa vapautuvilla rikoksiin urautumisriskin on havaittu olevan huomattavan pieni. Eri vuosina 2000-luvulla vapautuneita ensikertalaisia vankeja koskevassa seurannassa on ollut havaittavissa, että suurin osa henkilöistä irrottautuu rikollisesta elämäntavasta ja näiden ns. irrottautuneiden henkilöiden määrä on ollut hienoisessa nousussa. Sen sijaan rikosten tekoa jatkaneiden, ns. urautuneiden henkilöiden, suhteellinen osuus on ollut verrattain vähäinen ja laskeva. Vapautumisen jälkeen kuolleiden henkilöiden määrä on pysynyt suhteellisen samana. Vakavaan väkivaltaan toistuvasti syyllistyneiden henkilöiden voidaan katsoa usein kuuluvan rikolliseen elämäntapaan urautuneiden henkilöiden joukkoon.

Aidolla rikosten uusimisella tarkoitetaan sitä, että vankilasta vapautumisen tai yhdyskuntapalvelun päättymisen jälkeen on tehty rikos, josta on seurantajakson aikana tuomittu uusi ehdoton vankeusrangaistus, valvontarangaistus tai yhdyskuntapalvelu. Rikosseuraamuslaitoksen uusimistilastot perustuvat rangaistusta suorittavia koskevaan aineistoon. Tutkimusten perusteella merkittävä osuus uuteen tuomioon johtavista rikoksista tehdään pian edellisen rangaistuksen päätyttyä, mutta usein rikostutkinnan ja oikeusprosessin keston takia kestää sangen pitkään, ennen kuin tapaukset ovat Rikosseuraamuslaitoksen tilastoitavissa. Samoin tutkimukset osoittavat, että viiden vuoden seuranta-ajan jälkeen uusimisen todennäköisyys laskee huomattavasti. Tämän vuoksi uusimisen kehitystä arvioidaan ensisijaisesti viiden vuoden seuranta-ajalla. Vuonna 2012 vankilasta vapautuneista 58 prosenttia palasi vankilaan suorittamaan rangaistusta. Vastaava luku vuonna 2011 vankilaan palanneista oli 61 prosenttia.

Rikosseuraamuslaitoksen täytäntöönpanemiin seuraamuksiin johtava uusintarikollisuus on vuoden 2017 tietojen mukaan laskenut sekä kolmen että viiden vuoden seuranta-ajalla. Muutokset ovat kuitenkin pieniä eikä käytettävissä olevilla tiedoilla voida sanoa, ennakoiko muutos viiden vuoden seurantajaksolla pidempiaikaista muutosta vai onko kyse satunnaisesta vaihtelusta.

2.1.3 Uudistuksen kohderyhmä

Vakava-työryhmän pyynnöstä selvitettiin ehdotuksen kohdejoukon suuruutta. Vuonna 2011 vapautuneista vankeusvangeista työryhmän tarkoittamia väkivalta- tai seksuaalirikosten uusijoita oli 694. Luvussa olivat mukana vähintään perustekomuotoiset väkivalta- ja seksuaalirikokset. Vapautuneita oli kaikkiaan 3 719, joten tällä tavalla määriteltyjen uusijoiden osuus kaikista vapautuneista oli vajaat 19 prosenttia. Taposta tai murhasta tuomittuja ensikertaisia oli vankiloissa 257 henkilöä. Ehdotettavaan ryhmään kuuluvien vankien lukumäärä oli siten vuonna 2011 yhteensä 777 henkilöä. Työryhmä piti noin 20 prosenttia realistisena arviona uudistuksen kohderyhmän osuudesta, mikä olisi merkinnyt noin 150 vangin riskiarvioinnin lisäystä vuodessa. Usean heistä ennakoitiin myös tulevan tehostetun ehdonalaisen vapauden valvonnan piiriin.

Työryhmän arvion mukaan väkivalta- ja seksuaalirikosten uusijoiden ryhmään kuuluvista asetettiin nykyisten säännösten perusteella valvontaan noin neljännes ja ensimmäistä kertaa väkivalta- tai seksuaalirikoksesta ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomituista noin puolet. Valvontaan asettamisen edellytysten mukaan valvontaan on asetettava, jos jäännösrangaistus on yli vuoden pituinen. Pahoinpitelyyn syyllistyneet uusijat eivät aina täytä tätä ehtoa. Tällöin valvontaan asetettavien määrän ennakoitiin kasvavan, jos kriteerinä käytetään ehdotetun mukaisesti riskiä syyllistyä uuteen väkivaltarikokseen.

Esityksen kohderyhmää koskevien tietojen päivittämiseksi tehtiin tarvittavat tietohaut vankitietojärjestelmästä keväällä 2018. Kriteerikaudeksi valittiin henkilön ensimmäinen vankilakausi vuodelta 2017. Kyseisenä vuonna vankilasta vapautui yhteensä 3 018 vankeusvankia. Selkeä enemmistö, noin 37 prosenttia, vuonna 2017 vankeusrangaistusta suorittaneista oli tuomittu väkivaltarikoksesta. Huomioon otettiin pelkästään lainvoimaiset tuomiot ja silloisen vankilakauden muodostavat rikokset erotettiin aikaisemmista syyksi katsotuista rikoksista. Koska kohderyhmän tarkastelussa huomio kohdistettiin tuomioihin ja niissä esiintyviin rikosnimikkeisiin, se ei kuvaa henkilöiden todellista uusimista rikoksen tekohetkeen perustuen. Tuomioiden antamisen ajankohta on riippuvainen tuomioistuinkäsittelyn kestosta ja muista tämänkaltaisista henkilöstä riippumattomista seikoista.

Tarkastelussa huomioidut rikosnimikkeet olivat väkivaltarikosten osalta tappo, pahoinpitely, törkeä pahoinpitely, murha, ryöstö ja törkeä ryöstö sekä näiden yritykset. Rikosnimikkeiden esiintyvyyttä koskevien lukujen osalta on kuitenkin huomattava, että henkilön on saatettu todeta syyllistyneen useampaan rikokseen samassa tuomiossa, mikä heijastuu rikosnimikkeiden yhteenlaskettuun määrään.

Yhteensä kyseisiä rikosnimikkeitä oli 1 872 vuonna 2017 suoritetuissa vankeusrangaistuksista. Selkeä enemmistö rikosnimikkeistä oli pahoinpitelyitä, joiden esiintyvyys oli 70,8 prosenttia. Seuraavaksi yleisin oli törkeä pahoinpitely 17,1 prosenttia ja tapon yritys 6,7 prosenttia tapauksista. Myös ryöstön esiintyvyys rikosnimikkeenä oli yleinen.

Tarkastelussa huomioidut rikosnimikkeet olivat seksuaalirikosten osalta raiskaus, törkeä raiskaus, pakottaminen seksuaaliseen tekoon, seksuaalinen hyväksikäyttö, törkeä seksuaalinen hyväksikäyttö, lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ja törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö sekä näiden tekojen yritykset. Yhteensä kyseisiä rikosnimikkeitä oli päärikoksena 310 vuonna 2017 suoritetuissa vankeusrangaistuksista. Seksuaalirikosten osalta eniten oli vuonna 2017 vapautuneiden osalta törkeitä lapsen seksuaalisia hyväksikäyttöjä (32,9 %) ja hyväksikäyttöjä (22,9 %) sekä raiskauksia (25,2 %).

Henkilötasolla tarkasteltiin henkilöiden tuomioissa esiintyviä rikosnimikkeitä vuonna 2017 ja aikaisemmin. Kaikkiaan edellä kuvattuihin väkivaltarikosnimikkeisiin syyllistyneitä oli 1851 henkilöä. Taposta ensimmäistä kertaa vankeusrangaistusta suorittavia henkilöitä oli 16 ja murhan yrityksestä tuomiota suorittavia oli 11 henkilöä. Perusmuotoiset pahoinpitelyt sisältäneessä tarkastelussa väkivaltarikoksiin syyllistyneistä 459 henkilöllä (24,8 %) oli myös aikaisempia väkivaltarikoksia. Jätettäessä perustekomuotoiset pahoinpitelyt pois tarkastelusta aikaisempia rikosnimikkeitä törkeistä väkivaltarikoksista oli 90 (4,9 %) henkilöllä. Aikaisempia seksuaalirikosnimikkeitä oli yhteensä 11 (0,6 %) vankeusrangaistusta vuonna 2017 suorittaneista henkilöistä. Väkivaltarikosnimikkeiden ja seksuaalirikosnimikkeiden esiintyvyys samalla henkilöllä osoittautui hyvin harvinaiseksi. Pahoinpitelyt sisältäneessä tarkastelussa heitä oli kaksi henkilöä ja pahoinpitelyt ulkopuolelle jättäneessä tarkastelussa ei yhtäkään.

Väkivaltarikosnimikkeiden perusteella tehdyssä tarkastelussa nyt ja aikaisemmin väkivaltarikoksista vankeusrangaistusta suorittaneista 125 henkilöä asetettiin ehdonalaisen vapauden valvontaan voimassa olevilla asettamisperusteilla ja 334 henkilöä vapautui ilman valvontaa. Kun perusmuotoiset pahoinpitelyt rajattiin tarkastelun ulkopuolelle, ilmeni, että törkeistä rikoksista vankeusrangaistuksen nyt ja aikaisemmin suorittaneista 48 henkilöä asetettiin ehdonalaisen vapauden valvontaan ja 42 henkilöä vapautui ilman valvontaa. Nyt ja aikaisemmin seksuaalirikoksista vankeusrangaistusta suorittavista kaksi henkilöä vapautui ilman valvontaa ja yhdeksän asetettiin ehdonalaisen vapauden valvontaan.

Vapautuneiden vankien määrä on laskenut Vakava-työryhmän mietinnössä esitetystä. Nyt ja aikaisemmin väkivalta- tai seksuaalirikoksista tuomittuja oli vuonna 2017 yhteensä 470 henkilöä. Tarkasteluhetkellä ensikertaa taposta rangaistusta suorittavia henkilöitä oli 16 ja murhan yrityksestä 11 henkilöä. Vakava-työryhmän arvioimalla 20 prosentin osuudella kohderyhmäksi tulee 121 ensi kertaa tappoon tai murhan yritykseen syyllistynyttä sekä nyt ja aikaisemmin väkivalta- tai seksuaalirikoksista tuomittua henkilöä.

Lisäksi edellä esitetystä voidaan huomata, että myös nyt tehdyn tarkastelun perusteella noin neljännes kohderyhmästä asetettiin valvontaan jo olemassa olevilla valvontaan asettamisperusteilla. Heistä usea on tuomittu perusmuotoisista pahoinpitelyistä. Samalla noin puolet törkeisiin väkivallan tekomuotoihin nyt ja aikaisemmin syyllistyneistä jäivät valvonnan ulkopuolelle.

2.2 Rangaistusajan suunnittelu ja väkivallan riskitekijät

2.2.1 Yleistä

Vankeuden täytäntöönpanon keskeisenä tavoitteena on lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan. Yksi keino tämän tavoitteen saavuttamiseksi on rangaistusajan huolellinen suunnittelu. Jokaiselle vangille on laadittava yksilöllinen rangaistusajan suunnitelma, jossa määritellään vankeusajan keskeiset tavoitteet ja turvallisuusjärjestelyille asetettavat vaatimukset sekä toiminta, jossa vangin tulisi täyttää osallistumisvelvollisuutensa.

Rangaistusajan suunnitelmasta säädetään vankeuslain (767/2005) 4 luvun 6 §:ssä ja suunnitelman laatimisesta 7 §:ssä. Lisäksi vankeudesta annetussa valtioneuvoston asetuksessa (548/2015) säädetään yksityiskohtaisemmin rangaistusajan suunnitelman laatimisesta, toteuttamisesta ja seurannasta.

Rangaistusajan suunnitelmaa laadittaessa otetaan huomioon tuomitun aikaisemmasta rikollisuudesta saadut tiedot, hänen syykseen katsotun rikoksen tai rikosten laatu ja tuomitun rangaistuksen pituus, sosiaaliset olosuhteet, yksilölliset tarpeet ja voimavarat, arvio tuomitun työ-

ja toimintakyvystä, rikollista käyttäytymistä lisäävät tekijät ja tätä todennäköisyyttä vähentävät tekijät sekä turvallisuuteen vaikuttavat tekijät.

Rangaistusajan suunnitelma sisältää suunnitelman vangin vankilaan sijoittamisesta, toiminnasta rangaistusaikana, valvotusta koevapaudesta ja ehdonalaisesta vapauttamisesta sekä poistumisluvan myöntämisestä. Hyvissä ajoin ennen vangin todennäköistä vapauttamista suunnitelmaa täydennetään vapauttamissuunnitelmalla. Vapauttamissuunnitelmaa laadittaessa arvioidaan tarvittavassa laajuudessa vangin edellytykset selviytyä vapaudessa sekä hänen palvelujen tarpeensa.

Rikoslain 2 c luvun 8 §:n mukaan vanki voidaan sijoittaa vankilan ulkopuolelle teknisin välinein ja muulla tavoin valvottuun koevapauteen aikaisintaan kuusi kuukautta ennen ehdonalaista vapauttamista. Valvotusta koevapaudesta annetun lain mukaan koevapauden tarkoituksena on suunnitelmallisella ja asteittaisella vapauttamisella ylläpitää ja edistää vangin valmiuksia sijoittua yhteiskuntaan. Valvotun koevapauden sisältönä on henkilön velvollisuus pysyä asunnossaan, osallistua hänelle määrättyyn toimintaan ja noudattaa muita laissa säädettyjä velvollisuuksia.

Koevapauden rangaistusajan suunnitelmaan sisällytetään muun muassa määräykset koevapauteen sijoitetun asunnosta, toimintavelvollisuuden sisällöstä, valvonnasta ja valvontatapaamisista, koevapauden asianmukaista täytäntöönpanoa edistävistä tukitoimista ja muista vastaavista valvotun koevapauden täytäntöönpanolle välttämättömistä ehdoista.

Ehdonalaiseen vapauteen päästetyn valvontaa koskevasta rangaistusajan suunnitelmasta säädetään yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain (400/2015) 14 §:ssä. Rikosseuraamuslaitos laatii ja vahvistaa yhdyskuntaseuraamuksen täsmennetyn rangaistusajan suunnitelman viipymättä, kun vankilan johtaja on asettanut ehdonalaiseen vapauteen päästettävän vangin valvontaan. Rangaistusajan suunnitelma sisältää tarkemmat tiedot ja määräykset täytäntöönpanon alkamis- ja päättymispäivästä, valvontatapaamisista, sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi tarpeellisista tukitoimista ja niiden jatkuvuuden turvaamisesta sekä muista vastaavista yhdyskuntaseuraamuksen täytäntöönpanolle välttämättömistä tiedoista, määräyksistä ja ehdoista.

Laatiessaan rangaistusajan suunnitelmaa ehdonalaisen vapauden valvonnan ajalle Rikosseuraamuslaitoksen tulee tarpeen mukaan yhdessä sosiaali- ja terveysviranomaisen kanssa kartoittaa rikoksesta epäillyn elinolosuhteita ja tukitoimenpiteiden tarvetta. Yhdyskuntaseuraamuksen täytäntöönpano sekä tuomitun elämänhallintaa ja rangaistuksen suorittamista edistävät tukitoimet on sovitettava yhteen.

2.2.2 Väkivallan riskitekijät

Vankien uusimisriskin arvioimisen tarkoituksena on saada tietoa siitä, millä todennäköisyydellä henkilö syyllistyy uusiin rikoksiin vapautumisen jälkeen. Arvioinnin lisäksi on tärkeää löytää vangin uusimisriskiin vaikuttavat yksilölliset kriminogeeniset riskitekijät ja suojaavat tekijät, joihin vaikuttamalla uusimisriskiä pyritään alentamaan rangaistusaikana.

Väkivaltaisen käyttäytymisen ennustaminen yksilötasolla on vaikeaa. Vielä 1980-luvun alussa riskiarvioiden tekemiseen suhtauduttiin oikeuspsykiatriassa hyvin pidättyvästi, koska tulokset osoittautuivat käytännössä melko epäluotettaviksi. Aktiivinen tutkimustyö on kuitenkin johtanut riskiarvioiden kehittymiseen niin, että arviointimenetelmiä voidaan käyttää, jos niiden puutteista yksittäistapauksissa ollaan riittävän hyvin tietoisia.

Nykytiedon mukaan keskeiset väkivallan uusimista ennustavat tekijät ovat aikaisempi väkivaltarikollisuus, päihteiden väärinkäyttö, rikoksentekijän psykopaattiset piirteet, heikko impulssikontrolli sekä puutteet tunteiden tunnistamisessa ja hallinnassa. Erityyppisillä rikoksilla on erilaiset riskitekijät. Väkivaltaisen käyttäytymisen riskitekijät voidaan jakaa staattisiin eli pysyviin, ja dynaamisiin eli muuttuviin. Staattisiin tekijöihin kuuluvat muiden muassa varhain aloitettu rikosten tekeminen, lapsuuden käytöshäiriöt sekä aiemmat väkivalta- tai seksuaalirikokset. Dynaamisia tekijöitä ovat muun muassa rikollisuutta ihannoiva ajattelutapa, impulsiivinen käyttäytyminen, päihteiden käyttö ja rikollinen seura. Dynaamisiin tekijöihin voidaan pyrkiä vaikuttamaan uusintarikollisuutta vähentävällä ohjelmatoiminnalla ja muilla keinoilla. Yksittäisellä riskitekijällä voi olla pysyväksi katsotun ominaisuutensa lisäksi myös dynaaminen luonteensa; esimerkiksi mielenterveyden häiriöt ovat usein tällaisia.

Dynaamiset tekijät voidaan jakaa vielä vakaisiin ja akuutteihin riskitekijöihin. Vakaissa riskitekijöissä ei tapahdu muutosta, ellei niihin pyritä tietoisesti esimerkiksi asenteita muuttamalla vaikuttamaan tai ellei rikoksentekijän elämänkatsomuksessa tapahdu muutosta. Akuutit riskitekijät puolestaan ovat tilannesidonnaisia, jolloin esimerkiksi tietynlaiset tunnetilat tai päihtymys laukaisevat rikollisen käyttäytymisen.

Suojaaviksi tekijöiksi puolestaan kutsutaan niitä yksilöön ja ympäristöön liittyviä tekijöitä, jotka vähentävät väkivaltaisen käyttäytymisen todennäköisyyttä. Näihin kuuluvat esimerkiksi rikollisesta elämäntavasta irrottautumista tukeva perhe, koulutus, työpaikka tai halu yhteistyöhön viranomaisten ja muiden tahojen kanssa. Suojaavien tekijöiden huomioinen riskitekijöiden lisäksi on erityisen tärkeää ja niiden merkitys on korostunut vankeudesta vapautumista silmällä pitäen. Rangaistusajan suunnitelmassa yksilöityjen rangaistusaikaisten toimenpiteiden tulee kohdentua yksilöllisesti dynaamisiin eli muutettavissa oleviin riskitekijöihin ja suojaaviin tekijöihin.

Kaikille vangeille suoritetaan rangaistusajan suunnittelun perustana toimiva perusarviointi, jonka perusteella päätetään uusimisriskiä koskevan lisäarvioinnin tarpeesta. Perusarvioita on mahdollista päivittää rangaistusajan kuluessa ja sitä täydentää laitosturvallisuuslausunto, jossa ennakoidaan henkilön rangaistusaikaisen valvonnan tarvetta. Myös yhteistyössä terveydenhuollon ammattihenkilöiden kanssa tehtävä työ- ja toimintakyvyn arvio toimii pohjana rangaistusajan suunnittelussa.

Perusarvioita täydentäviä arvioita tehdään tarvittaessa päihdeongelmista, ajattelusta ja asenteista, väkivaltariskistä, oppimisvaikeuksista, arjen taidoista, lasten tilanteesta ja vanhemmuuden taidoista sekä lähisuhdeväkivallasta. Erityisesti päihdeongelmien arviointia tarvitaan hoidon ja kuntoutuksen suunnittelun pohjaksi, vieroitusoireiden havaitsemiseksi, muutosvalmiuden arvioimiseksi sekä vankeuden aikaisen päihteiden käytön tunnistamiseksi. Päihteiden käytön arviointia tehdään perusarvioinnin yhteydessä ja tarpeen mukaan rangaistuksen aikana.

Vangeille tehdään tarvittaessa myös riski- ja tarvearvio rangaistusajan suunnitelman laatimisen yhteydessä. Riski- ja tarvearviossa hyödynnetään strukturoitua mallia ja siinä pisteytetään kymmenen kohdan mukaisesti niitä seikkoja, joilla kansainvälisten tutkimusten mukaan tiedetään olevan merkitystä rikosten uusimiseen. Osiot perustuvat erilaisille teemoille, joissa kartoitetaan henkilön aikaisemmat ja nykyiset rikokset, asuminen ja arkiselviytyminen, tulot ja taloudellisen tilanteen hoitaminen, koulutus, työkokemus ja työkyky, asenteet, ajattelu ja käyttäytyminen, huumausaineiden käyttö, alkoholin käyttö sekä sosiaaliset sidokset ja elämäntapa. Tavoitteena on ollut tehdä riski- ja tarvearvio ensisijaisesti pitkäaikaisvangeille, seksuaalirikoksista tuomituille, nuorille ja toistuvasti väkivaltarikoksiin syyllistyneille.

Arvioiminen tulee nähdä koko rangaistuksen ajan kestävänä prosessina. Uusimisriskiä arvioidaan rangaistuksen alussa ja sen pohjalta tapahtuu myös ensimmäinen laitossijoittelu ja toimintaan sijoittaminen. Rangaistusajan suunnitelmaan sisällytetään toimenpiteet, joilla pyritään vaikuttamaan ehkäisevästi rikollista käyttäytymistä ylläpitäviin tekijöihin. Vankeusaikaisia toimintoja suunniteltaessa otetaan huomioon vangin taidot, tarpeet ja kiinnostuksen kohteet ja rangaistusajan tavoitteet asetetaan vangin yksilöllisistä lähtökohdista käsin. Rangaistuksen edetessä ja sen lopussa seurataan tavoitteiden edistymistä eli sitä, onko vangin uusimisriski madaltunut ja valmiudet rikoksettomaan elämäntapaan lisääntyneet.

Riski- ja tarvearvioita laaditaan pääsääntöisesti yli kahden tai kolmen vuoden tuomiota suorittaville vangeille tai muun tapauskohtaisen harkinnan perusteella. Lisäksi käytössä on suppea riski- ja tarvearvio 1-3 vuoden pituista vankeusrangaistusta suorittaville. Vuonna 2017 vapautuneille vangeille laadittiin yhteensä 3 198 rangaistusajan suunnitelmaa, joista 496 (15,5 %) perustui vangille tehtyyn riski- ja tarvearvioon.

2.2.3 Uusimis- ja väkivaltariskin arvioinnissa käytössä olevat arviointimenetelmät

Pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä annetun lain (781/2005, nyk. laki elinkautisvankien vapauttamisesta) perusteluissa (HE 279/2010 vp) todetaan, että väkivaltariskin arviointimenetelmät ovat kehittyneet ja mahdollistavat aikaisempaa huomattavasti luotettavamman arvioinnin. Hallituksen esityksen mukaan arvioinnissa on mahdollista käyttää kahta tai kolmea soveltuvaa ja tieteellisesti päteväksi todettua arviointiasteikkoa.

Subjektiivinen riskiarviointi pohjautuu niihin kokemuksiin ja näkemyksiin, joita virkamiehet ovat koonneet asiakastyössään. Arvio koostuu subjektiivisista johtopäätöksistä, joita tehdään aiempien kokemusten perusteella. Tällaista toimintatapaa ei sinänsä voida kutsua menetelmäksi, koska se ei ole toistettavissa. Subjektiivisilla riskiarvioilla ei ole tieteellisesti todettu olevan juuri minkäänlaista tieteellistä ennustearvoa.

Nk. toisen polven riskiarviointi perustuu tilastollisiin kriteereihin, joiden perusteella voidaan määritellä staattinen eli pysyvä riskitaso. Toisen polven arviointimenetelmien käyttö edellyttää vankia koskevia seurantatietoja, joita verrataan tutkimustietoon rikollisen käyttäytymisen esiintymisestä ja siinä tapahtuvista ryhmätason muutoksista. Statistical Information on Recidivism Scale Revised 1 (SIR-R1) -menetelmästä suomalaiseen käyttöön muokattu Arat-menetelmä (Actual Risk Assessment Tool) on tällainen toisen polven riskiarviointi ja se on kehitetty mittaamaan yleistä uusimisriskiä ryhmätasolla. Arat-menetelmä perustuu tilastollisiin kriteereihin, joiden perusteella voidaan määritellä staattinen eli pysyvä riskitaso. Kriteereinä käytetään nykyisiä rikoksia, ikää tuomion täytäntöönpanon alkaessa, aikaisempia vankilakausia, ehdonalaisen tai ehdollisen tuomion peruuttamisia, karkaamisia, ikää ensimmäisen tuomioon johtaneen rikoksen tekohetkellä, aikaisempia tuomioita pahoinpitelyrikoksista, edellisen vapautumisen ja nykyisen rikoksen välillä kulunutta aikaa, aiempien tuomioiden yhteenlaskettua pituutta, aiempia tuomioita rattijuopumuksista, seksuaalirikoksista ja törkeistä varkauksista sekä laitosta, josta henkilö on edellisen kerran vapautunut.

Arat-arvio tehdään vankilaan tulovaiheessa ja sen tarkoituksena on auttaa löytämään ne rikoksentekijät, joille kuntoutusmenetelmiä tulisi tarjota henkilön uusimisriskiin liittyvien staattisten eli menneisyyteen liittyvien riskitekijöiden perusteella. Menetelmän mahdollisuuksiin ennustaa yksittäisen rikoksentekijän uusimisriskiä tulee suhtautua varauksellisesti.

Nk. kolmannen polven arviointimenetelmät sisältävät systemaattisia työkaluja ja menettelytapoja, joiden avulla arvioidaan tiettyjä ennalta määriteltyjä muuttujia. Arvioitavina on staattisia ja dynaamisia riskitekijöitä. Tämän tason arviointi perustuu sekä tilastolliseen analyysiin että

yksilöllisten riskien ja tarpeiden arviointiin. Tavoitteena on, että menettely on riippumaton arvioijasta, jolloin samoilla tiedoilla päädytään yhdenmukaisiin tuloksiin. Tällaisia Suomessa käytössä olevia kolmannen tason arviointimenetelmiä ovat muun muassa väkivaltaisen käyttäytymisen riskiä arvioiva Historical Clinical Risk -20:V3 (HCR20:V3) ja seksuaalirikoksiin keskittyvä STATIC2002R.

Nykytiedon mukaan myös psykopatia on merkittävä väkivallan uusimista ennustava riskitekijä. Kyseessä on viralliseen tautiluokitukseen sisältymätön luonnehäiriö, jota voidaan luotettavasti mitata. Merkitseviä ominaisuuksia ovat muun muassa itsekeskeisyys, syyllisyydentunteen ja empatiakyvyn puuttuminen, valehtelu, petollisuus, tunne-elämän pinnallisuus, impulsiivisuus ja toistuvat rikokset. PCL-R (Psychopathy Check List Revised) on 20-kohtainen asteikko, jossa jokainen psykopatiaan viittaava piirre arvioidaan ohjeiston mukaisesti. PCL-R-arviointimenetelmän tekijöiltä edellytetään psykiatrian tai psykologian erityisosaamista.

Rikosseuraamusasiakkaiden terveydestä, työkyvystä ja hoidontarpeesta vuonna 2010 valmistuneen selvityksen mukaan erilaiset päihderiippuvuudet ovat vangeilla vähintään kymmenen kertaa yleisempiä kuin väestössä yleensä. Erilaisten huumaavien lääkkeiden ja alkoholin sekakäyttö sekä amfetamiiniriippuvuus ovat vangeilla yleisiä. Päihtyneisyys on usein rikollista käyttäytymistä laukaiseva tekijä, joten päihdeongelman arviointi ja hoito ovat tärkeitä paitsi vangin henkilökohtaisen hyvinvoinnin, myös uusintarikollisuuden ehkäisyn kannalta. Vangin päihteiden käyttöä arvioidaan jäsentyneesti osana riski- ja tarvearviota. Päihdekuntoutusta suunniteltaessa ongelman vakavuutta arvioidaan esimerkiksi AUDIT (Alcohol Use Disorders Identification Test) tai ASI/ADAD (Addiction Severity Index) -testeillä.

Rikosseuraamuslaitoksessa on myös pilotoitu kansainvälisestikin käytettyä VERA2-väkivaltaisen ekstremismiä ja Savry –nuoruusikäisten väkivaltariskiä arvioivien menetelmien käyttöön ottoa.

2.2.4 Rikosseuraamuslaitoksen oikeus terveystietojen saantiin

Rikosseuraamuslaitoksen oikeudesta saada vankien terveydentilaa koskevia tietoja säädetään Vankiterveydenhuollonyksiköstä annetun lain (1635/2015) 6 §:ssä. Säännöksen mukaan ilman potilaan kirjallista suostumusta vankien terveydenhuollosta vastaava lääkäri, tai hänen ohjeidensa mukaan muu terveydenhuollon ammattihenkilö voi luovuttaa arviointikeskuksen tai vankilan johtajalle taikka hänen määräämälleen Rikosseuraamuslaitoksen palveluksessa olevalle virkamiehelle potilasrekisterin tiedot vangin väkivalta-, itsemurha- tai tartuntatautiriskistä taikka muusta vastaavasta sairaudesta johtuvista riskeistä, jos ne ovat välttämättömiä kyseisen henkilön hengen, terveyden tai turvallisuuden suojaamiseksi taikka muiden henkilöiden hengen, terveyden tai turvallisuuden vaarantumisen estämiseksi.

Edelleen arviointikeskuksen tai vankilan johtajalle taikka hänen määräämälleen toiminnoista vastaavalle Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehelle voidaan luovuttaa sellaiset työntekijän työturvallisuuden varmistamiseen liittyvät tiedot, jotka ovat välttämättömiä arvioitaessa vangin työkykyä hänen sijoittamisekseen työhön, sekä sellaiset tiedot, jotka ovat välttämättömiä arvioitaessa vangin toimintakykyä hänen sijoittamisekseen opiskeluun tai muuhun toimintaan. Edellä todetuista väkivalta-, itsemurha-, tartuntatautiriskiä tai työ- ja toimintakykyä koskevista tiedoista ei tule ilmetä sairauden laatu eikä muu terveydentilan tai hoidon yksityiskohta.

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön virkamiehelle, jonka virkatehtäviin kuuluu elinkautisvangin vapauttamisasian käsitteleminen, voidaan luovuttaa mainitun asian käsittelemiseksi väkivaltariskiarvio ja vaarallisuusarvio. Myös arviointikeskuksen tai vankilan johtajalle taikka hänen määräämälleen toiminnoista vastaavalle virkamiehelle voidaan luovuttaa

kirjallinen lausunto vaarallisuusarvion johtopäätöksistä arvioidun väkivaltariskin nojalla järjestettävän toiminnan suunnittelemiseksi ja toteuttamiseksi. Edellä kuvattuja tehtäviä varten saa luovuttaa myös tietoja oikeudenkäymiskaaressa (4/1734) tarkoitetun rikosasian vastaajan mielentilan tutkimukseen perustuvaan lausuntoon sisältyvästä arviosta siitä, onko syytettyä pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle.

Tiedonsaantioikeus muulta terveydenhuollon toimintayksiköltä ja muulta viranomaiselta pitkäaikaisvankien väkivaltariskiä koskevan arvion tai lausunnon laatimiseksi ja sen nojalla järjestettävän toiminnan suunnittelemiseksi ja toteuttamiseksi Rikosseuraamuslaitoksen yksikössä on säädetty Vankiterveydenhuollon yksikölle. Tiedonsaantioikeus koskee myös edellä todetussa tarkoituksessa vastaajan mielentilan tutkimusta ja siihen perustuvaa lausuntoa.

2.3 Vankeusaikaiset toiminnot

2.3.1 Yleistä

Vankeuslain 8 luvussa säädetään vankien toimintoihin osallistumisesta. Säännösten mukaan rangaistusaikaisen toiminnan tarkoituksena on edistää vangin sijoittumista yhteiskuntaan vahvistamalla hänen valmiuksiaan rikoksettomaan elämäntapaan ylläpitämällä ja parantamalla ammattitaitoa, osaamista ja työ- ja toimintakykyä sekä tukemalla päihteetöntä elämäntapaa. Vankeusaikainen toiminta sisältää työtä, koulutusta tai muita vangin valmiuksia edistäviä toimintoja. Lähtökohtaisesti vanki on velvollinen vahvistettuna työ- ja toiminta-aikana osallistumaan vankilan järjestämään tai hyväksymään toimintaan.

Vankiloissa tehtävä päihdetyö jakaantuu päihdehoitoon, päihdekuntoutukseen ja päihdevalvontaan. Kaikkien seuraamusten aikana järjestettävät päihdekuntoutusohjelmat voivat olla hyvin monimuotoisia ja ne vaihtelevat vieroituksen jälkeisistä motivoivista haastatteluista aina vankiloissa järjestettäviin intensiivisiin pitkäkestoisiin yhteisöhoito-ohjelmiin. Ohjelmatoiminnan lisäksi hyvin merkityksellistä on yksilötyönä toteutettava päihdekuntoutus tai muu yksilöllinen työskentely, jossa rikosseuraamusta suorittavalla on mahdollisuus keskustella päihteiden käyttöön tai rikolliseen käyttäytymiseen liittyvistä asioista ja ongelmista säännöllisesti erityishenkilöstön kanssa.

Vankilassa järjestettävän työtoiminnan tavoitteena on vangin ammattitaidon ja työkyvyn ylläpitäminen. Vankiloissa järjestetään myös toimintakykyä ylläpitävää toimintaa sellaisten vankien aktivoimiseksi, joita on vaikea sijoittaa muuhun toimintaan. Lisäksi rangaistusaikana on mahdollista osallistua perusopetukseen tai suorittaa lukio- tai ammatillisia opintoja. Vankeja ohjataan myös elämänhallinnan ja arkielämän perustaitojen kohentamiseen kuten ruoanlaittoon, vaatehuoltoon, omasta hyvinvoinnista ja kodista huolehtimiseen sekä taloussuunnitteluun liittyvissä asioissa.

Rikosseuraamuslaitoksessa kehitetään parhaillaan vangeille vankiloissa tarjottavien toimintojen kokonaisuutta suunnittelemalla palvelukarttoja. Työskentelyalueiden teemoja ovat päihteet ja riippuvuudet, arvot, ajattelu ja toiminta, arkielämän taidot, koulutus ja työelämäntaidot, terveys ja hyvinvointi, lapset, vanhemmuus ja ihmissuhteet sekä yhteiskuntaan kiinnittyminen ja rikoksettomuus. Kehitystyössä mallinnetaan vankiloiden ja yhdyskuntaseuraamusten palvelujen tarjontaa ja jatkokehityksen tarpeita. Väkivalta- tai seksuaalirikollisten ohjelmat sijoittuvat ensisijaisesti arvoja, ajattelua ja asenteita sisältävälle työskentelyalueelle. Jokaisesta palvelusta kerätään myös yksiköittäin tietoja siitä, miten paljon kuhunkin palveluun osallistuu vuosittain tuomittuja ja minkälaisten toimintojen toteutukseen osallistuu ulkopuolinen yhteistyökumppani. Palvelukarttojen avulla saadaan myös tarkasteltua paremmin rangaistusaikaisten toimintojen kokonaisuutta ja yksiköiden eroja erilaisten toimintojen järjestämisessä.

2.3.2 Ohjelmatoiminta

Rangaistusajan ydintoimintoina vankiloissa ja yhdyskuntaseuraamustoimistoissa järjestetään erilaisia kuntouttavia toimintaohjelmia, joilla pyritään vaikuttamaan rikolliseen käyttäytymiseen. Vankiloissa toteutetaan erilaisia yleis- ja motivointiohjelmia, joita ei ole kohdennettu tiettyyn rikokseen syyllistyneille. Väkivalta- tai seksuaalirikollisille suunnatuissa rikosperusteisissa ohjelmissa puolestaan pyritään vaikuttamaan yksilön rikolliseen käyttäytymiseen kiinteästi liittyvään kriminogeeniseen tekijään.

Ohjelmien taustalla vaikuttaa kognitiivis-behavioraalinen lähestymistapa, jonka mukaan ihmisen käyttäytymistä ohjaavat hänen ajatuksensa, jotka puolestaan kumpuavat syvemmistä ja usein tiedostamattomista ajatus- ja uskomusmalleista. Jos yksilön käyttäytyminen on epätarkoituksenmukaista tai haitallista, sen taustalla voivat vaikuttaa vääristyneet ajatusmallit. Näiden ajatusmallien tiedostaminen ja muokkaaminen ovat tärkeitä haitallisen käyttäytymisen muuttamiseksi.

Toinen ohjelmien taustalla vaikuttava lähestymistapa on GLM-malli (Good Lives Model eli nk. Hyvänelämän malli), joka perustuu ajatukseen, että kaikkia ihmisiä yhdistävät tietyt perustarpeet, joiden täyttämiseksi jokaisella on olemassa omanlaisensa keinot. Ajatuksena on, että tarpeet sinänsä ovat aina tarkoituksenmukaisia, mutta keinot tavoitteiden saavuttamiseksi voivat olla haitallisia. Näille keinoille pyritään ohjelmissa löytämään rikosmyönteisille keinoille vaihtoehtoisia prososiaalisempia keinoja.

Eniten Rikosseuraamuslaitoksessa toteutetaan erilaisia päihdeongelmaisille suunnattuja ohjelmia tai tiettyyn rikokseen, esimerkiksi väkivalta- tai seksuaalirikokseen syyllistyneille tarkoitettuja ohjelmia. Uusimisriskiä vähentävällä ohjelmatoiminnalla pyritään vaikuttamaan niihin, joiden riski on todettu keskimääräiseksi tai korkeaksi. Osallistujien huolellinen valikointi ohjelmiin on tärkeää, sillä epäonnistunut ryhmän muodostaminen voi johtaa jopa uusimisriskin kohoamiseen.

Ohjelmissa ei ole kysymys terapiasta vaan eri tarkoituksiin ja ongelmiin keskittyvistä strukturoiduista työskentelymuodoista. Ne vaihtelevat muutosmalliensa, laajuutensa, menetelmiensä sekä tavoitteidensa suhteen. Vaikuttavuusohjelmat ovat pääsääntöisesti ryhmämuotoisia ja niissä hyödynnetään tietoisesti ryhmän kokemuksellisuutta ja ryhmädynamiikkaa. Kansainvälisesti vakiintuneen käytännön mukaisesti rikosseuraamusalan ohjelmien laadun varmistus tapahtuu akkreditointi- eli hyväksymismenettelyssä. Akkreditoitujen ohjelmien odotetaan tieteellisen tutkimuksen perusteella vaikuttavan uusintarikollisuuteen vähentävästi, mikäli ne toteutetaan tarkoituksenmukaisella tavalla.

Rikosseuraamuslaitoksessa viime vuosina toteutetut henkilötyövuosisäästöt ovat vähentäneet uusintarikollisuuteen vaikuttavien ohjelmien toteutusmahdollisuuksia. Toisaalta vankien rikollisuuden taustalla vaikuttavat tekijät ovat yksilöllisiä, mistä on aiheutunut vaikeuksia ohjelmiin osallistujien rekrytoinnissa. Vuonna 2017 toiminta- ja päihdeohjelmien osuus vankien toimintoihin käytettävissä olleesta ajasta oli 6 prosenttia. Toimintaohjelmiin osallistuneiden osuus vuoden 2017 aikana päättyneissä yhdyskuntaseuraamuksissa oli 10 prosenttia. Väkivaltarikoksiin syyllistymisen riskin vähentämiseen tähtäävän Omaehtoisen muutoksen ohjelman (OMA) suorittamisen aloitti vuoden 2017 aikana 12 vankia, seksuaalirikollisille tarkoitetun STOP-ohjelman yhteensä 13 vankia ja yksilötyönä toteutettavan Uusi suunta –ohjelman 56 rikosseuraamusasiakasta.

2.3.3 Rikosperusteiset toimintaohjelmat

Väkivaltarikollisille tarkoitetut ohjelmat

Suuttumuksen hallinta -ohjelma on suunnattu henkilöille, joilla on vaikeuksia suuttumuksen, vihan tai molempien tunteiden hallinnassa ja joilla hallinnan menettäminen johtaa aggressiiviseen käyttäytymiseen. Ohjelman tavoitteena on parantaa osallistujien suuttumuksen hallintataitoja.

Suomen vankeinhoidossa on ollut vuodesta 2001 käytössä omaehtoisen muutoksen ohjelma eli OMA. Ohjelman avulla pyritään vähentämään aikuisten väkivaltarikoksesta tuomittujen vankien taipumusta väkivaltaiseen käyttäytymiseen muuttamalla heidän ajatuksiaan, tunteitaan ja asenteitaan sekä ottamalla kohteeksi kunkin yksilön dynaamiset väkivallan riskitekijät.

OMA-ohjelma on tarkoitettu aikuisille, erityisesti 25–50-vuotiaille väkivaltarikollisille, joilla on toistuvaa väkivaltaista käyttäytymistä ja rikoksen uusimisriski arvioitu vähintään keskikorkeaksi. OMA on suunnattu vangeille, joilla on taustallaan vaikea väkivaltaisen käyttäytymisen historia ja jotka ovat olleet vankilassa vähintään kaksi kertaa. Koska ohjelmaan tulee valita vain sellaisia osallistujia, jotka todella kuuluvat riskiryhmään, käytetään ensimmäisenä valintakriteerinä staattisia väkivaltaisuuden ja rikollisen käyttäytymisen riskitekijöitä. Ohjelman tavoitteena on vaikuttaa osallistujan kyvyttömyyteen hahmottaa omaa väkivaltaista käyttäytymistään sekä vaikuttaa hänen yhteiskunnan vastaisiin ja väkivaltaisiin ajattelumalleihinsa.

Ensimmäisessä seurantatutkimuksessa OMA-ohjelman vaikuttavuudesta aineistona oli kaikki ohjelman vuosina 2001–2006 suorittaneet vangit, jotka vapautuivat ennen vuotta 2008. Ohjelman toteuttamista kehitettiin tutkimuksessa tehtyjen havaintojen pohjalta siten, että vankien ohjelmaan valitsemiselle määriteltiin selkeämmät kriteerit ja toteutuksessa pyrittiin huomioimaan myös vankien vahvuuksia heidän vapautuessaan yhteiskuntaan. Lisäksi laadittiin uusi päivitetty käsikirja.

Vuonna 2018 valmistuneen tutkimuksen tavoitteena oli edelleen selvittää OMA-ohjelman vaikuttavuutta. Tutkimuksessa selvitettiin ohjelman suorittamisen vaikutuksia uusintarikollisuuden vähentymisenä verrattaessa vuosina 2001–2015 ohjelman suorittaneiden tilannetta vastaaviin väkivaltarikollisiin, jotka eivät olleet suorittaneet kyseistä ohjelmaa. Tavoitteena oli selvittää sekä väkivaltarikoksen että yleensä rikoksen uusimista verrokkien, OMA-ohjelmasta valmistuneiden ja ohjelman keskeyttäneiden välillä.

OMA-ohjelman suorittaneiden ja verrokkiryhmän välillä ei ollut tilastollisesti merkitsevää eroa rikoksen uusimisessa ohjelman suorittaneiden hyväksi. OMA-ohjelman läpikäyneiden uusimisaste vuoden kuluttua vapautumisesta oli kuitenkin 45 prosenttia ja keskeyttäneiden 69 prosenttia. Tällöin ohjelman keskeyttäneiden uusimisen on katsottu olevan muita ryhmiä korkeampaa.

Kotimaiset tutkimukset tukevat näkemystä, jonka mukaan OMA-ohjelman onnistunut suorittaminen ei vielä yksin takaa rikoksetonta elämää. Ohjelmaan osallistujat ovat yhä korkeamman riskitason omaavia ja muutenkin haasteellisempia vankeja, jotka vaativat varsin intensiivistä kuntoutusta. Jatkossa tulisi mahdollisuuksien mukaan suorittaa OMA-ohjelman jälkeen jokin yhteisökuntoutus, jossa pystyy hyvin harjoittelemaan uutta ajattelua ja muita opittuja taitoja. Keskeiseksi katsottiin myös ehdonalaisessa vapaudessa olevien henkilöiden kanssa työskentelevien yhdyskuntaseuraamustoimistojen työntekijöiden tietoisuus OMA-ohjelmassa tehdyistä uuden ajattelun malleista ja tulevaisuuden suunnitelmista. Toisaalta myös hyvissä ajoin tapahtuva vapauteen liittyvien perusasioiden valmistelun merkitys on korostunut.

Seksuaalirikoksista tuomituille tarkoitetut ohjelmat

Rikosseuraamuslaitoksessa on käytössä seksuaalirikoksista ehdottomaan vankeuteen tuomituille tarkoitettu Sex Offender Treatment Programme: Core Programme (STOP) -ohjelma. Suomessa ohjelmaa kutsutaan STOP-ohjelmaksi ja sitä toteutetaan Riihimäen vankilassa.

STOP-ohjelma on tarkoitettu erilaisiin seksuaalirikollisiin syyllistyneille henkilöille. Ohjelmaan hakevalla vangilla tulee olla riittävän pitkä jäljellä oleva rangaistusaika. STOP-ohjelmaan valitaan ne vangit, joiden uusimisriski arvioidaan keskikorkeaksi tai korkeaksi. Ohjelman tavoitteena on muun muassa seksuaalirikoksiin liittyvien ajatus- ja toimintamallien tiedostaminen ja työstäminen, uhreille koituvien haittojen kognitiivinen ja kokemuksellinen tiedostaminen sekä rikoksettoman elämän kannalta olennaisten taitojen ja keinojen harjoittelu.

Rikosseuraamuslaitoksessa ollaan ottamassa käyttöön uusi vaikuttavuusohjelma nimeltä Strengths-Based Treatment for Sexual Offenders. Ohjelman on tarkoitus korvata STOP-ohjelma. Ohjelman aloitusta edeltää ns. motivoiva esiohjelma Motivational Preparatory Program for Sexual Offenders. Ohjelma on kehitetty Kanadassa ja sen kohderyhmänä ovat henkilöt, joiden on katsottu syyllistyneen raiskaukseen tai lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön. Ohjelman käsikirja on sovellettavissa myös yksilötyöhön. Ohjelmaa voidaan ohjata suljetuissa ja avolaitoksissa sekä yhdyskuntaseuraamustoimistoissa. Ohjelmaa voidaan ohjata myös ns. avoimena ryhmänä, jolloin osallistuminen on mahdollista non stop –periaatteella.

Uusi Suunta –yksilöohjelma on seksuaalirikollisille suunnattu positiiviseen psykologiaan perustuva yksilöohjelma. Ohjelman tarkoitus on lisätä tuomitun ymmärrystä omasta rikoksestaan sekä vähentää uusimisrikollisuutta. Ohjelma soveltuu kaikille seksuaalirikoksesta tuomituille, joiden henkilökohtaiset kyvyt ovat riittäviä ohjelman suorittamiseen.

2.4 Ehdonalaisen vapauden valvonta

2.4.1 Yleistä

Rikoslain 2 c luvun 5 §:ssä säädetään ehdonalaisesta vapauttamisesta. Ehdonalainen vapauttaminen tarkoittaa ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomitun vangin päästämistä suorittamaan loppuosa rangaistuksesta vapaudessa.

Määräaikaista vankeusrangaistusta suorittava päästetään ehdonalaiseen vapauteen, kun hän on suorittanut rangaistuksestaan kaksi kolmasosaa tai kahtakymmentäyhtä vuotta nuorempana tehdyn rikoksen perusteella tuomitusta rangaistuksesta puolet. Vanki, joka rikosta edeltäneiden kolmen vuoden aikana ei ole suorittanut vankeusrangaistusta vankilassa, päästetään ehdonalaiseen vapauteen, kun rangaistuksesta on suoritettu puolet tai kahtakymmentäyhtä vuotta nuorempana tehdyn rikoksen perusteella tuomitusta rangaistuksesta yksi kolmasosa.

Rikoslain 2 c luvun 9 §:n mukaan vangin ehdonalaista vapauttamista voidaan vangin suostumuksella lykätä, jos täytäntöönpantavaksi on tulossa uusia vankeusrangaistuksia tai sakon muuntorangaistuksia taikka vanki haluaa muusta perustellusta syystä vapauttamisensa lykkäämistä. Ehdonalaista vapauttamista voidaan lykätä ilman vangin suostumusta, jos vangin käyttäytymisen tai hänen esittämiensä uhkausten johdosta on olemassa ilmeinen vaara, että vanki vapauduttuaan syyllistyy henkeä, terveyttä tai vapautta törkeästi loukkaavaan rikokseen ja vapauttamisen lykkääminen on tarpeen rikoksen estämiseksi.

Lykkäämistä koskeva 2 momentin mukainen päätös on otettava uudelleen harkittavaksi väliajoin, joiden pituus on enintään kuusi kuukautta. Muutoksenhausta ehdonalaisen vapauttamisen lykkäämistä koskevaan päätökseen ja lykkäämistä koskevasta päätösvallasta säädetään

vankeuslaissa. Käytännössä ehdonalaisen vapauden lykkäämisen käyttö ilman vangin suostumusta on ollut hyvin harvinaista rajoittuen yksittäisiin päätöksiin vuodessa.

2.4.2 Valvontaan asettaminen

Ehdonalaisen vapauden valvonnasta säädettiin aikaisemmin rangaistusten täytäntöönpanosta annetussa laissa (137/2001). Lain mukaan vapautuva vanki oli koeaikana valvonnan alainen, jollei Rikosseuraamusvirasto tai sen antamien ohjeiden mukaan vankilan johtaja koeajan lyhyyden tai muun erityisen syyn takia toisin päättänyt. Valvonnan tarkoituksena oli estää ehdonalaiseen vapauteen päästettyä tekemästä uutta rikosta ja tukea valvottavaa tämän pyrkiessä elämään nuhteettomasti.

Valvontaan määrättiin, jos koeaika oli yli yhden vuoden, rikos oli tehty alle 21-vuotiaana tai vanki sitä itse pyysi. Valvonta-ajalle laadittiin valvontasuunnitelma, josta ilmenivät valvonnan tavoitteet, yhteydenpitovelvoite ja velvoite osallistua Kriminaalihuoltolaitoksen valvontaohjelmiin. Jos valvontamääräyksiä rikottiin, Kriminaalihuoltolaitos saattoi määrätä valvottavan noudettavaksi, jotta yhteydenpitovelvoite voitaisiin toteuttaa. Törkeä valvontamääräysten rikkominen saattoi johtaa jäännösrangaistuksesta 4-14 vuorokauden täytäntöönpanoon vankilassa. Myöhemmin annettuun lakiin ehdonalaisen vapauden valvonnasta (782/2005) sisällytettiin kyseiset aikaisemmin säädetyt suuntaviivat.

Valvotusta koevapaudesta annetun lain säätämisen yhteydessä vuonna 2014 lisättiin mahdollisuus seksuaalirikoksen ehkäisemiseksi tarkoitetun lääkehoidon ja siihen liitettävän psykososiaalisen hoidon ja tuen ottamiselle osaksi valvotun koevapauden ja ehdonalaisen vapauden järjestelmää. Lakiin ehdonalaisen vapauden valvonnasta lisättiin säännökset rikoksen uusimisen ehkäisemiseksi annettavaa lääkehoitoa koskevasta määräyksestä ja mahdollisesta muusta hoidosta sekä valvottavan erityisistä velvollisuuksista.

Vuonna 2015 yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetussa laissa ehdonalaisen vapauden valvontaan asettamista koskeva säännös sisällytettiin kyseiseen lakiin. Säännöksen valvontaan asettamista koskevat säännökset vastaavat aikaisemmin säädettyjä perusteita. Pykälän toinen momentti sisältää poikkeukset valvontaan asettamiselle säädetyistä edellytyksistä. Säännöksen mukaan vanki voidaan jättää asettamatta valvontaan, jos valvonta olisi sen tarkoitus huomioon ottaen vangin odotettavissa olevan maasta poistamisen, vakavan sairauden tai muun erityisen syyn vuoksi selvästi tarpeetonta.

Yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain säätämisen yhteydessä asetettiin myös uusi poikkeus valvontaan asettamiselle, jonka mukaan vanki voitiin jättää asettamatta valvontaan, jos hänellä ei valvotun koevapautensa ja muun selvityksen perusteella olisi ilmeistä rikokseen syyllistymisen riskiä. Muutettaessa lakia yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta vuonna 2016 valvottuun koevapauteen liittyvä peruste valvontaan asettamiselle poikkeamisesta kuitenkin poistettiin lainsäädännöstä.

Voimassa olevan yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain 12 luvussa säädetään ehdonalaisen vapauden valvonnasta. Säännösten mukaan vapautuva määrätään ehdonalaisen vapauden valvontaan, jos hänen koeaikansa on pitempi kuin yksi vuosi, rikos on tehty alle 21-vuotiaana, vanki itse sitä pyytää tai vanki on sitoutunut noudattamaan valvotusta koevapaudesta annetussa laissa tarkoitettua lääkehoitoa ja siihen mahdollisesti liitettyä muuta hoitoa ja tukea koskevia ehtoja. Päätöksen valvontaan asettamisesta tekee vankeuslaissa säädetyllä tavalla vankilan johtaja tai työjärjestyksessä määrätty vankilan johtajan sijaisena toimiva virkamies. Valvontaan asettamista koskevasta päätöksestä on mahdollista tehdä oi-

kaisuvaatimus aluejohtajalle ja valittaa hallinto-oikeuteen yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain 14 luvussa tarkoitetulla tavalla.

Lain mukaan ehdonalaiseen vapauteen päästetyn valvonta sisältää valvojan tai apuvalvojan ja tuomitun säännöllisiä tapaamisia. Tapaamisten tarkoituksena on seurata tuomitun olosuhteita ja niissä tapahtuvia muutoksia sekä parantaa tuomitun kykyä elää rikoksetonta elämää. Valvontaan voi sisältyä myös sosiaalista toimintakykyä edistäviä tehtäviä ja ohjelmia.

Valvontatapaamisia sekä valvontaan kuuluvia tehtäviä ja ohjelmia saa kuukausittain olla enintään 12 tuntia, erityisen tuen ja valvonnan tarpeessa olevalla tuomitulla kuitenkin enintään 30 tuntia. Kuukausittainen tuntimäärä voi valvonnan aikana vaihdella sen mukaan kuin valvonnan tarkoituksenmukainen täytäntöönpano edellyttää.

Jos vanki asetetaan valvontaan, Rikosseuraamuslaitos laatii hyvissä ajoin ennen ehdonalaiseen vapauteen päästämistä yhteistyössä vangin kanssa valvontaa koskevan rangaistusajan suunnitelman. Tämä suunnitelma on sovitettava yhteen vankeusaikaisen rangaistusajan suunnitelman kanssa. Suunnitelmaa laadittaessa on tarpeellisessa määrin oltava yhteistyössä vangin koti- ja asuinkunnan sekä muiden viranomaisten, yksityisten yhteisöjen ja henkilöiden kanssa.

Jos valvonta-ajan kestettyä vähintään kuusi kuukautta on käynyt ilmeiseksi, että tuomitun elämänolosuhteet ovat vakiintuneet, tuomitulla ei ole ilmeistä rikokseen syyllistymisen riskiä eikä valvonnan jatkaminen ole muutoinkaan tarpeen, Rikosseuraamuslaitos voi valvojan esityksestä lakkauttaa valvonnan. Valvonta-ajan kestettyä yhden vuoden ja kuusi kuukautta Rikosseuraamuslaitoksen on harkittava tarvetta jatkaa valvontaa tai lakkauttaa valvonta.

Valvonnan kestettyä kuusi kuukautta se voidaan lakkauttaa myös, jos tuomittu on käännytetty tai karkotettu maasta tai on muuttanut vakinaisesti muuhun kuin toiseen Pohjoismaahan tai on pitkäaikaisessa laitoshoidossa sairauden takia. Tuomitun muuttaminen toiseen Pohjoismaahan ei kuitenkaan ole lakkauttamisperuste, jos valvonta voidaan järjestää Suomen ja muiden Pohjoismaiden välillä.

Käytännössä valvontatapaamisten sisältö vaihtelee paljon asiakkaan tilanteen mukaan. Tulevan valvottavan ja valvojan väliset tapaamiset käynnistetään hyvissä ajoin, yleensä noin kuusi kuukautta ennen vapautumista. Joissakin tilanteissa tapaamiset voidaan aloittaa jo aikaisemminkin, mikäli asiakas on esimerkiksi vapautumassa valvotun koevapauden tai rangaistusaikaisen päihdekuntoutuksen kautta. Tällöin yhdyskuntaseuraamustoimiston valvoja voi osallistua koevapauden tai kuntoutuksen valmisteluun. Tuomittujen kanssa saatetaan pitää yhteyttä jo tuomion alusta lähtien varsinkin, jos vankeusajalle laadittava rangaistusajan suunnitelma on laadittu yhdyskuntaseuraamustoimistossa ennen täytäntöönpanon aloittamista.

Valvontatapaamisilla pyritään vaikuttamaan asiakkaan arvoihin ja asenteisiin erilaisten yksilöllisten rikoskeskusteluiden ja ohjelmatoiminnan keinoin. Tärkeitä ovat myös päihteiden käyttöön ja erilaisiin riippuvuuksiin liittyvä työskentely, jossa asiakasta motivoidaan ja kannustetaan päihteettömään elämään ja annetaan terveysneuvontaa ja ohjausta muiden viranomaisten palveluihin, vertaistukipalveluihin ja harrastetoimintoihin. Lisäksi tapaamisten teemoina on esimerkiksi velkatilanteen selvittely ja velkaneuvojalle ajan varaaminen, asumissosiaalinen työ, vanhemmuuteen, työnhakuun, opiskeluun ja etuuksien hakuun sekä uuden vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon järjestämiseen liittyvät asiat.

Yhdyskuntaseuraamustoimistot tekevät verkostoyhteistyötä esimerkiksi päihde- ja mielenterveyspalveluiden, asumispalveluiden, oppilaitosten, te-palveluiden, sosiaalihuollon ja velkaneuvojien, seurakuntien sekä kolmannen sektorin toimijoiden kanssa. Myös valvottavan lä-

heisten ja omaisten kanssa tehtävällä perhetyöllä on merkittävä rooli valvonnan aikana. Lisäksi valvottavalle annettava tuki ja ohjaus erilaisissa vaikeissa ja kiireellisissä elämäntilanteissa on korostunutta. Valvottavia tuetaan myös rikoksettomuutta tukevien sosiaalisten verkostoiden luomisessa, ohjataan vakavien rikosten sovitteluun ja opastetaan toimintatavoista heidän itsensä joutuessa rikoksen uhriksi.

Ehdonalaisesti vapautuneita valvottavia oli keskimäärin 1 093 vuonna 2017.

2.4.3 Elinkautisvangin ehdonalainen vapauttaminen

Rikoslain 2 c luvun 10 § koskee ehdonalaista vapauttamista elinkautisesta vankeudesta. Säännöksen mukaan elinkautiseen vankeuteen tuomittu voidaan päästää ehdonalaiseen vapauteen aikaisintaan, kun vankilassaoloaikaa on kertynyt kaksitoista vuotta. Kahtakymmentäyhtä vuotta nuorempana tehdystä rikoksesta elinkautiseen vankeuteen tuomittu vanki voidaan päästää ehdonalaiseen vapauteen aikaisintaan, kun vankilassaoloaikaa on kertynyt kymmenen vuotta. Elinkautisvanki voi ehdonalaisen vapauttamisen järjestelmästä huolimatta edelleen vapautua myös tasavallan presidentin armahduksella.

Elinkautiseen vankeuteen tuomitun ehdonalaista vapauttamista koskevan asian käsittelystä säädetään elinkautisvankien vapauttamismenettelystä annetussa laissa. Asia käsitellään Helsingin hovioikeudessa, jossa se tulee vireille vangin hakemuksella. Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön on hakemuksen johdosta annettava lausunto hovioikeudelle. Lausunnossaan Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön on todettava, puoltaako vai vastustaako se vapauttamista ja onko vanki määrättävä rikoslain 2 c luvun 8 §:ssä tarkoitettuun valvottuun koevapauteen. Lausuntoon on liitettävä Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön arvio vapauttamisen edellytyksistä ja muu vankia koskeva selvitys. Elinkautiseen vankeuteen tuomittua koskevaan lausuntoon on lisäksi liitettävä arvio vangin riskistä syyllistyä väkivaltarikokseen.

Arvio elinkautisvangin riskistä syyllistyä väkivaltarikokseen tehdään Vankiterveydenhuollon yksikön alaisessa Psykiatrisessa vankisairaalassa. Arvioinnissa käytetään edellä kohdassa 2.2.3 selostettuja arviointimenetelmiä.

Elinkautisvanki voidaan sijoittaa valvottuun koevapauteen ennen ehdonalaista vapauttamista. Rikoslain 2 c luvun 13 §:n mukaan elinkautiseen vankeuteen tuomitun ehdonalaisen vapauden koeaika ja jäännösrangaistus ovat kolme vuotta.

2.4.4 Valvottavan velvollisuudet ja erityiset valvontamääräykset

Yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain 5 §:ssä säädetään yhdyskuntaseuraamukseen tuomitun velvollisuudesta noudattaa päihteettömyysvaatimusta ja osallistua yhdyskuntaseuraamuksen sisältönä olevaan toimintaan sekä täyttää muut rangaistusajan suunnitelmassa määrätyt velvollisuudet. Rikosseuraamuslaitos vahvistaa yhteistyössä valvottavan kanssa laaditun täsmennetyn rangaistusajan suunnitelman viipymättä, kun vankilan johtaja on asettanut ehdonalaiseen vapauteen päästettävän vangin valvontaan.

Lain 21 §:ssä säädetään tuomitun yleisistä velvollisuuksista. Säännöksen mukaan tuomittu on velvollinen osallistumaan täsmennetyn rangaistusajan suunnitelman laatimiseen, antamaan valvojalle tai apuvalvojalle yhdyskuntaseuraamuksen täytäntöönpanon kannalta tarpeelliset yhteystiedot sekä tiedot työstään, asumisestaan, koulutuksestaan, opiskelustaan, taloudellisesta tilanteestaan ja muista vastaavista seikoista sekä niissä tapahtuvista muutoksista. Valvottavan on pidettävä rangaistusajan suunnitelman mukaisesti yhteyttä valvojaansa tai apuvalvojaansa

ja hänen tulee saapua valvontatapaamisiin, täyttää toimintavelvollisuutensa rangaistusajan suunnitelman mukaisesti osallistumalla kuntoutukseen, ohjelmiin, tilaisuuksiin taikka muuhun vastaavaan, toimintakykyä ja sosiaalisia valmiuksia ylläpitävään tai edistävään toimintaan. Lisäksi valvottava on velvollinen käyttäytymään asiallisesti valvontatapaamisissa ja toimintavelvollisuuden täyttämiseen liittyvissä tilanteissa ja tilaisuuksissa, ilmoittamaan viivytyksettä Rikosseuraamuslaitokselle valvontatapaamiseen tai toimintavelvollisuuden täyttämiseen liittyvästä esteestä ja sen syystä, vaadittaessa esittämään esteen olemassaolosta asianmukaisen todistuksen tai selvityksen rangaistusajan suunnitelmassa määrätyllä tavalla. Valvottavan tulee myös noudattaa muitakin rangaistusajan suunnitelmassa yksilöityjä ja valvojan tai apuvalvojan antamia yhdyskuntaseuraamuksen täytäntöönpanon kannalta välttämättömiä määräyksiä.

Edellä todettujen tuomitun yleisten velvollisuuksien lisäksi laissa säädetään kunkin yhdyskuntaseuraamuksen suorittamiseen liittyvistä erityisistä velvollisuuksista. Lain 72 §:n mukaan ehdonalaisen vapauden valvonnan aikana valvottava ei saa olla valvontatapaamisissa eikä valvonnan täytäntöönpanon edellyttämässä toiminnassa eikä edellyttämissä tilaisuuksissa alkoholin tai muun päihdyttävän aineen vaikutuksen alainen. Jos syyttäjä arvioi, että osa jäännösrangaistusta olisi tuomitun velvollisuuksien törkeän rikkomisen vuoksi pantava täytäntöön, hänen on viipymättä esitettävä tätä koskeva vaatimus sille käräjäoikeudelle, joka on ensimmäisenä oikeusasteena käsitellyt kyseisen rikosasian taikka jonka tuomiopiirissä tuomittu asuu tai vakinaisesti oleskelee. Jos tuomioistuin toteaa ilman tuomitun henkilöön liittyviä ja rikkomuksen kokonaisuuteen johtaneita erityisiä syitä rikkoneen velvollisuuksiaan törkeällä tavalla, se voi määrätä jäännösrangaistusta pantavaksi täytäntöön vähintään neljä ja enintään 14 päivää.

Yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain 73 §:ssä säädetään myös mahdollisuudesta asettaa erityisiä valvontamääräyksiä seksuaalirikoksiin syyllistyneille henkilöille tarkoitetun lääkehoidon ja tuen järjestämiseksi. Mikäli tuomittu jättää noudattamatta rangaistusajan suunnitelmaan kirjattuja, lääkehoitoa tai muuta hoitoa ja tukea koskevia määräyksiä, Rikosseuraamuslaitoksen on annettava tuomitulle kirjallinen kehotus noudattaa rangaistusajan suunnitelmaa. Jos tuomittu kehotuksesta huolimatta jättää noudattamatta suunnitelmaan sisältyviä lääkehoitoa tai muuta hoitoa ja tukea koskevia määräyksiä taikka lopettaa lääkehoidon, noudatetaan, mitä valvonnan ehtojen rikkomisesta yleisesti säädetään.

Vakavan väkivallan vähentämistä pohtinut työryhmä esitti ehdonalaisen vapauden valvonnan keinovalikoiman laajentamista riskiarvion perusteella. Työryhmä punnitsi sähköisen valvonnan lisäämistä ehtojen valikoimaan eri näkökulmista. Keskusteluissa todettiin, että sähköinen valvonta ei sinänsä kannusta ketään rikoksettomaan elämään. Sähköisen valvonnan käytön lisääminen nähtiin myös resurssikysymyksenä. Toisaalta liikkumisvapauden rajoituksien ja viranomaisilla olevan tiedon valvottavan olinpaikasta arveltiin ehkäisevän joitakin rikoksia. Eräänä ratkaisuna nähtiin myös sähköisen valvonnan käyttömahdollisuuden sisällyttäminen lakiin siten, että vapautuva asetettaisiin tällaiseen valvontaan vain tiukoin edellytyksin. Tämän edellytyksen katsottiin täyttävän esimerkiksi hyvin korkeaksi todettu vakavan väkivallan uusimisriski määräaikaista rangaistusta suorittavalla vangilla, jolla edellytykset ehdonalaisen vapauden lykkäämiseen eivät kuitenkaan täyty. Vapautuvan elinkautisvangin määrääminen sähköiseen valvontaan katsottiin olevan harvinaisempaa, koska elinkautisvangin vapauttamismenettelyssä korkeaksi arvioidun uusimisriskin tulisi käytännössä estää vapautuminen.

Työryhmä esitti lakiin lisättäväksi uutta säännöstä, joka käsittelisi erityisiä valvontamääräyksiä. Näihin kuuluisivat päihteettömyys muulloinkin kuin valvontatapaamisissa sekä olinpaikkaa ja liikkumista koskevat määräykset. Valvottava voitaisiin myös velvoittaa käyttämään päihteettömyyttä tukevaa, rikoksen uusimisen ehkäisemiseksi tarpeellista lääkitystä tai häneltä voitaisiin kieltää tietyn lääkeaineen käyttö. Erityisten valvontamääräyksien katsottiin voivan

koskea myös osallistumista päihdekuntoutukseen tai muuhun vastaavaan valvottavan rikoksetonta elämää tukevaan toimintaan.

2.5 Kansainväliset suositukset ja käytännöt muualla Pohjoismaissa ja Euroopassa

2.5.1 Väkivaltariskin arvioiminen kansainvälisissä suosituksissa

Euroopan neuvoston rikosoikeudellisessa komiteassa (European Committee on Crime Problems, CDPC) on viime vuosina käsitelty monipuolisesti rikosten uusimiseen ja vaarallisina pidettäviin rikoksentekijöihin liittyvää problematiikkaa. Vuonna 2010 komitea julkaisi loppuraporttinsa ”vaarallisten” rikoksentekijöiden tuomitsemisesta ja heidän asemastaan vankeinhoidossa (The sentencing, management and treatment of dangerous offenders, PC-CP (2010) 10 rev 5). Tammikuussa 2010 julkaistussa muistiossa (Dangerousness and risk a discussion paper prepared for the council for penological cooperation) puolestaan pohditaan vaarallisuuden arviointiin liittyviä näkökohtia.

Ilmaisu vaarallisesta rikoksentekijästä nivoo ongelmallisesti yhden käsitteen alle joukon henkilöitä, joiden arvioinnin tulokset, rangaistusaikaiset tarpeet, turvallisuusvaatimukset, vapautumisen valmistelussa huomioitavat näkökohdat ja vapautumisen jälkeiset tukitoimenpiteet eroavat toisistaan yksilöllisin perustein. Vaarallisuuden asettaminen lainausmerkkeihin kertoo komitean halusta kyseenalaistaa vaarallisuuden käsite sellaisena kuin sitä yleisesti käytetään. Komitea pitää väkivaltariskin arviointia selvästi käyttökelpoisempana käsitteenä kuin vaarallisuuden arviointia. Erityisesti ”vaarallinen vanki” on käsitteenä monitulkintainen ja epämääräinen, mistä syystä siitä tulisi luopua.

Riskeistä puhuttaessa olennaista on erottaa toisistaan uusimisriskin todennäköisyys ja mahdollisesti uusittavan teon vakavuus. Ongelmana on, että rikoksentekijän vankeuden aikaisen käyttäytymisen perusteella ei voida luotettavasti ennustaa vapautumisen jälkeistä väkivallan riskiä. Riskiarviot sopivatkin yleensä paremmin osoittamaan muutoksia ryhmätasolla. Rangaistuksen pituuden riippuminen riskiarvioista on tuomitun oikeusturvan kannalta ongelmallista. Euroopan neuvoston raportissa painotetaan siirtymän rikollisesta teosta rankaisemisesta uusintarikollisuuden estämiseen olevan myös haastava eettinen kysymys.

Vankeusaikaisista tapahtumista kertovien rekisteritietojen, kuten kurinpitorikkomukset, katsotaan myös olevan informatiivisuudessaan yliarvostettuja. Vankeusaikainen käyttäytyminen saattaa olla heikko indikaatio siitä, miten henkilö tulee käyttäytymään vankilan ulkopuolisissa olosuhteissa vapautumisen jälkeen. Tästä syystä huomioita tulisi kiinnittää väkivaltarikoksiin syyllistyneen henkilön asenteiden ja käyttäytymisen muodostamaan riskiin suhteessa vapautumisen jälkeisen yhteisön turvallisuuteen. Riskiarviointeja tekevien ammattilaisten tulee myös olla tehtävään koulutettuja ja tietoisia arvioinnissa käytettävistä metodeista sekä arvioinnin vahvuuksista ja heikkouksista yksilön riskiä arvioitaessa. Tällöin esimerkiksi henkilöryhmän uusimisen keskimääräistä todennäköisyyttä ennustamaan kehitettyjä menetelmiä ei tule käyttää henkilön yksilöllisen riskin arvioimisessa.

Euroopan neuvoston ministerikomitea on antanut vuonna 2014 suosituksen vaarallisista rikoksentekijöistä (Recommendation CM/Rec(2014)3 of the Committee of Ministers to member States concerning dangerous offenders). Suosituksen mukaan muun muassa käytettävien riskiarviointimenetelmien ja hallintavälineiden tulisi olla vaikuttavia ja rikoksentekijän erityiset uusimisriskiin liittyvät tarpeet tulisi arvioida säännöllisesti arviointiin koulutuksen saaneiden henkilöiden toimesta. Henkilön yksilöllisten tarpeiden tulisi kohdata rangaistusajan suunnittelun lähtökohdat ja vankeusaikaiset olosuhteet. Rangaistusajan suunnitelmien tulisi myös olla realistisia ja siinä asetettujen tavoitteiden tulisi olla henkilön saavutettavissa. Rikoksentekijän

tulisi ymmärtää erilaisten rangaistusaikaisten tavoitteiden myötä hänelle asetetut odotukset sekä toimintojen ja interventioiden tarkoitus. Suunnitelman johdosta tulisi myös edistää tehokasta moniammatillista tietojen vaihtoa, vuoropuhelua, yhteistyötä ja toimenpiteitä täytäntöönpanosta vastaavien viranomaisten ja sosiaali- ja terveysviranomaisten välillä.

2.5.2 Ruotsi

Ruotsissa on käytössä oikeuslääketieteellisen viraston (Rättsmedicinalverket) hyväksymiä riskiarviointimenetelmiä. Väkivaltariskiä arvioidaan muun muassa Violence Risk Appraisal (VRAG), Sexual Violence Risk-20 (SVR-20) ja Spousal Assault Risk Assessment (SARA-V3) –menetelmin. Laissa ei säädetä väkivalta-arvion tekemisestä, vaan tuomioistuin teettää arvion rikosrekisterin ja muiden olosuhteiden perusteella tehtävän tarvearvion perusteella. Menetelmiä käytetään vangitsemisen ja oikeuspsykiatriseen hoitoon ohjaamisen yhteydessä sekä muunnettaessa elinkautista vankeusrangaistusta määräaikaiseksi vankeusrangaistukseksi. Arvioinnin tuloksia käytetään myös rikosseuraamusviranomaisen toiminnassa rangaistuksen täytäntöönpanon aikana. Uusintarikollisuuden riskiä ennakoivilla arviointituloksilla on merkitystä vain tuomioistuimen päättäessä vangitsemisesta. Esimerkiksi ehdonalaista vapauttamista ei voida lykätä arvioidun uusimisriskin perusteella.

Ruotsissa vankeusrangaistukseen tuomitut suorittavat yleensä kaksi kolmasosaa (2/3) vankeusrangaistuksestaan ennen mahdollisuutta ehdonalaiseen vapautumiseen. Ehdonalainen vapauttaminen perustuu yhdyskuntaseuraamusviranomaisen (frivården) harkintaan. Erityisistä syistä ehdonalaista vapauttamista voidaan lykätä, kuitenkin enintään kuusi kuukautta kerrallaan.

Ehdonalaisesti vapautetulle voidaan aina tarpeen mukaan määrätä valvoja joko ehdonalaisen vapauden alkaessa tai sen aikana. Ehdonalaisen vapauden valvontaan asetetaan pääsääntöisesti vapauduttaessa pitkästä vankeusrangaistuksesta. Lyhyempien rangaistusten kohdalla henkilön arvioitu rikoksen uusimisvaara ratkaisee valvonnan tarpeen. Valvonnasta päättää rikosseuraamusviranomainen, joka myös huolehtii valvojan määräämisestä. Valvonnan ehdot voivat liittyä tuomitun oleskelupaikkaan tai asuntoon, työsuhteeseen tai muuhun ansiotoimintaan taikka koulutukseen, lääketieteelliseen hoitoon, päihdekuntoutukseen tai muuhun hoitoon.

Ehdonalaisesti vapautetulla on laissa säädetty huolellisuusvelvoite ja hänen on kykyjensä mukaan pyrittävä elättämään itsensä ja noudattamaan asetettuja valvontamääräyksiä. Valvotun tulee esimerkiksi ilmoittautua rikosseuraamusviranomaisille ehdoista ilmenevinä aikoina. Jos ehdonalaisesti vapautettu on määrätty maksamaan vahingonkorvausta, hänelle voidaan asettaa myös määräyksiä siitä, missä ajassa ja millä tavoin vahingonkorvausvelvollisuus on täytettävä. Tässä yhteydessä otetaan huomioon hänen taloudellinen tilanteensa ja muut seikat, jotka voivat vaikuttaa yhteiskuntaan sopeutumiseen.

Ehdonalaisesti vapautetulle voidaan koeajaksi asettaa myös erityisiä valvontamääräyksiä, jos on syytä olettaa, että hän tarvitsee tällaisia suoriutuakseen yhteiskuntaan sijoittumisesta. Määräykset voivat koskea ehdonalaisesti vapautetun sijaintia tai asuntoa enintään vuoden pituisena määräaikana, työsuhdetta, muuta ansioon liittyvää toimintaa tai koulutusta, lääkärinhoitoa, päihdehuoltoa tai muuta hoitoa taikka sairaalan tai muun vastaavan laitoksen ulkopuolista hoitoa. Jos ehdonalaisesti vapautettu saa lääkärinhoitoa, hänet voidaan velvoittaa myös antamaan veri-, virtsa-, sylki-, hiki- tai hiuskokeita sen varmistamiseksi, ettei hän ole alkoholin tai muun riippuvuutta aiheuttavan aineen alainen.

Valvonta voidaan lakkauttaa jo ennen koeajan päättymistä, jos henkilön uusimisriskin arvioidaan vähentyneen muun muassa käyttäytymisen perusteella.

2.5.3 Norja

Norjan rikosseuraamusviranomaisella ei ole käytössä erityisiä arviointimenetelmiä, joilla arvioidaan henkilön väkivaltariskiä. Väkivaltariskin arviointi on osa kokonaisvaltaista uusimisriskin arviota. Norjassa ehdonalainen vapauttaminen voi pääsääntöisesti tulla kysymykseen vangin suoritettua kaksi kolmasosaa (2/3) vankeusrangaistuksestaan, kuitenkin vähintään 60 päivää. Poikkeustapauksissa ehdonalainen vapauttaminen on mahdollinen vangin suoritettua puolet (1/2) rangaistuksesta, jos erityiset syyt puoltavat ehdonalaista vapauttamista aikaisemmin.

Lähtökohtana on, että riskiarviointi rikosten uusimisen todennäköisyydestä tehdään objektiivisin perustein. Tällöin arvioitavana on muun muassa henkilön aikaisempi rikollisuus ja vankeusaikainen ja sosiaalinen käyttäytyminen sekä päihteiden väärinkäytön vaara. Merkitystä on rikoksella, johon henkilön katsotaan syyllistyneen, mahdollisilla aikaisemmilla tuomioilla samoin kuin tuomitun käyttäytymisellä ja sen kehittymisellä täytäntöönpanon aikana. Lisäksi otetaan huomioon mahdolliset aikaisemmilta tuomioilta ehdonalaisen vapauttamiselle asetettujen ehtojen rikkominen tai koeaikoina tehdyt uudet rikokset.

Tapauskohtaiseen kokonaisharkintaan perustuvan päätöksen henkilön ehdonalaisesta vapauttamisesta tekee Norjan rikosseuraamusviranomainen (Kriminalomsorgen). Harkinnassa kiinnitetään huomioita rikoksen uusimisen todennäköisyyteen koeaikana. Norjassa ei ole säädetty korkean uusimisriskin omaaville henkilöille erityisiä valvontamääräyksiä. Ehdonalaisen vapauttamisen ehdoksi voidaan tuomioistuimessa tarvittaessa asettaa, että vanki osallistuu ennalta sovittuina ajankohtina rikosseuraamusviranomaisen tai muiden tahojen kanssa järjestettävään tapaamiseen. Tapaamisilta voidaan edellyttää, ettei valvottava ole niiden aikana päihtynyt. Ehdoksi voidaan myös asettaa asuntoa koskevia ehtoja. Edelleen henkilön voidaan edellyttää osallistuvan hoitoon tai pidättäytyvän tapaamasta tiettyjä henkilöitä.

Ehdonalaisesti vapautettu, joka tuottamuksellisesti tai tahallisesti rikkoo valvontamääräyksiään, voidaan velvoittaa saapumaan tapaamiseen rikosseuraamusviranomaisen luo. Tarkoituksena on saada vapautettu ymmärtämään valvontamääräysten merkitys. Jos uusien rikkomusten välttämiseksi katsotaan tarpeelliseksi, rikosseuraamusviranomainen voi kieltää päihteiden käytön tai vastaavasti asettaa velvollisuuden ilmoittautua poliisille tai rikosseuraamusviranomaiselle. Jos ehdonalaisesti vapautettu rikkoo uudelleen määräyksiä, rikosseuraamusviranomainen voi vaatia tuomioistuinta muuntamaan jäännösrangaistuksen tai osan siitä ehdottomaksi vankeudeksi.

2.5.4 Viro

Virossa rikoksentekijöille tehdään riskiarvioita, mutta käytössä ei ole erityisiä väkivaltariskin arvioimiseen kehitettyjä menetelmiä. Seksuaalirikollisille sen sijaan tehdään erityinen riskiarvio. Arvio suoritetaan rangaistuksen alkuvaiheessa ja ennen ehdonalaista vapauttamista. Alkuvaiheen riskiarviointi tehdään kahden viikon kuluessa päätöksestä rikoksentekijän vankilaan sijoittamisesta. Kyseessä on niin sanottu kriminogeeninen riskiarvio, joka tarkoituksena on osoittaa henkilön riski syyllistyä rikoksiin. Arvioinnin kohteena ovat muun muassa vangin taipumus rikolliseen käyttäytymiseen, terveys ja henkinen tila, ajattelu ja käyttäytyminen, asenteet sekä henkilön vaarallisuus.

Riskiarvioinneilla on merkitystä harkittaessa henkilön ehdonalaista vapauttamista. Vankilan on toimitettava tuomioistuimelle tiedot vangista ja vankilan arvio todennäköisyydestä rikosten uusimiselle. Tässä yhteydessä myös arvioidaan vangin vaarallisuus ja lausutaan, tulisiko vanki vapauttaa ehdonalaisesti. Arvioon tulee myös sisältyä ehdonalaisvalvojan mielipide ehdonalaisen vapauden valvonnan pituudesta, valvonnan tarpeesta sekä mahdollisesti asetetta-

vista erityisistä velvollisuuksista ja niiden pituudesta. Arvioon tulee myös sisältyä tieto vangin suostumuksesta sähköiseen valvontaan. Viranomaisen määräys sisältää tarkemmat säännökset ehdonalaisesti vapautettavalle tehtävän riskiarvion sisällöstä.

Laissa ei ole määritelty erityisiä valvontamääräysiä henkilöille, joiden riski syyllistyä uusiin väkivaltarikoksiin arvioidaan korkeaksi. Kyseisiin henkilöihin voidaan kuitenkin soveltaa rikoslaissa tarkoitettuja valvonnan aikaisia lisävelvollisuuksia, joista päättää tuomioistuin. Laissa tarkoitettuja lisävelvollisuuksia ovat velvoite korjata rikoksesta seurannut haitta tuomioistuimen määräämässä ajassa, pidättäytyä alkoholin käytöstä ja pitämästä hallussa tai käyttämästä huumausaineita taikka psykotrooppisia aineita, pidättäytyä omistamasta, kantamasta tai käyttämästä aseita, hakea töitä, hakeutua yleissivistävään tai ammattiin valmistavaan koulutukseen tuomioistuimen määräämän ajassa kuluessa, osallistua määrättyyn hoitoon, jos rikoksentekijä aikaisemmin on suostunut tällaiseen hoitoon, huolehtia elatusvelvollisuuksista, pidättäytyä oleskelemasta tuomioistuimen määräämillä maantieteellisillä alueilla tai pitämästä yhteyttä tuomioistuimen määräämiin henkilöihin, osallistua sosiaalisiin ohjelmiin, osallistua sähköiseen valvontaan, jos rikoksentekijä aikaisemmin on suostunut tällaiseen valvontaan ja suostua päihteettömyyden valvontaan sähköistä laitetta käyttäen, jos rikoksentekijä aikaisemmin on suostunut tällaiseen valvontaan.

Ehdonalaisen vapauden valvonnasta annetussa laissa säädetään toteuttamissuunnitelmasta ja sitä koskevasta säännöllisestä raportoinnista. Ehdonalaisvalvojan tehtävänä on arvioida ehdonalaisesti vapautettavan riski syyllistyä uusiin rikoksiin ja valmistella valvontasuunnitelma, jossa huomioidaan vapauttamista koskevassa tuomiossa eritellyt velvollisuudet. Valvojan on ainakin kerran vuodessa arvioitava vapautetun riskiä syyllistyä rikoksiin ehdonalaisen vapauden aikana. Tässä yhteydessä ilmoitetaan myös merkittävistä suunnitelman toteuttamista koskevista huomioista ja tarvittaessa muutetaan suunnitelmaa. Suunnitelmat ja niiden muutokset annetaan pyynnöstä tuomioistuimelle.

Ehdonalaisen vapauden aikana valvojan on säännönmukaisesti, vähintään kuuden kuukauden välein, raportoitava ehdonalaisesti vapautetuista, joiden osalta uuteen rikokseen syyllistymisen riski on arvioitu korkeaksi. Raporttiin sisällytetään arvio ehdonalainen vapautumisen toimivuudesta, yhteenveto tuomion täytäntöönpanosta sekä valvontasuunnitelman toteutumisesta ja sitä koskevista muutoksista. Raportti toimitetaan pyynnöstä tuomioistuimelle.

Mikäli rikoksentekijä rikkoo valvontamääräyksiä tai jättää noudattamatta hänelle määrättyjä velvollisuuksia valvonnan aikana tai tekee rikostaan muistuttavan rikkomuksen, valvoja voi antaa hänelle kirjallisen varoituksen. Samoista syistä tuomioistuin voi määrätä valvonnan ajaksi lisävelvollisuuksia tai pidentää valvontaa koeajan loppuun asti. Lisävelvollisuutena määrätty sähköinen valvonta voidaan asettaa myös vastoin rikoksentekijän tahtoa.

2.6 Nykytilan arviointi

Selkeä enemmistö vankeusrangaistusta suorittavista henkilöistä on tuomittu väkivaltarikoksista. Usealla vangilla on myös päihdeongelma ja heidän väkivaltainen käyttäytymisensä on tapahtunut heidän ollessaan päihteiden vaikutuksen alaisena. Todennäköisyyden vankilaan palaamiselle on todettu lisääntyvän laitoskertalaisuuksien määrän kasvaessa. Todennäköisyys rikosten uusimiselle puolestaan on korkeimmillaan vankilasta vapautumisen jälkeisinä viikkoina ja kuukausina.

Riskiarviointien kohdalla on tarkoituksenmukaisempaa puhua väkivaltariskin arvioimisesta henkilön vaarallisuuden ennakoimisen sijaan. Henkilöiden uusimisrikollisuuteen vaikuttavia tekijöitä arvioidaan jo tällä hetkellä systemaattisesti erityisesti niiden vankien kohdalla, joille

laaditaan riski- ja tarvearvioon perustuva rangaistusajan suunnitelma. Nykytiedon valossa myös väkivaltariskin arvioinnin apuna voidaan käyttää kohtalaisen luotettavia arviointimenetelmiä ja menetelmiä käytettäessä kerättävät tiedot vastaavat osin riski- ja väkivalta-arvioinnin yhteydessä kerättäviä tietoja. Oikein käytettynä ja vangilta itseltään sekä hänestä muutoin saatavilla olevaan tietoon perustuen rangaistusajan suunnittelemista olisi mahdollista tehostaa ensi kertaa murhaan, tappoon tai murhan yritykseen syyllistyneiden sekä väkivalta- tai seksualirikosten uusijoiden kohdalla strukturoituja arviointimenetelmiä hyväksi käyttäen. Strukturoituja arviointimenetelmiä tulisi voida käyttää yhdessä muun vangista saatavilla olevan tiedon kanssa jo rangaistuksen alkuvaiheessa, koska ne tuottavat tärkeää tietoa seuraamusaikaisen toiminnan suunnittelulle.

Menetelmien käyttöönotto edellyttää kuitenkin tiedonsaantioikeuksista säätämistä eri viranomaisia koskevassa lainsäädännössä. Rikosseuraamuslaitoksen uuden asiakastietojärjestelmä Rotin käyttöönottoon liittyvien säädösmuutosten valmistelun yhteydessä oikeusministeriössä selvitettäneen myös mahdollisuudet ja tarpeet vankeuslain rangaistusajan suunnittelua koskevien säännösten tarkentamiselle siten, että ne tunnistavat henkilölle suoritettavan arvioinnin, arviointien tekemiseen liittyvät näkökohdat ja täytäntöönpanosta vastaavan Rikosseuraamuslaitoksen tarpeet tiedonsaannille arvioiden tekemiseksi jo täytäntöönpanon alkuun sijoittuvan rangaistusajan suunnittelun yhteydessä.

Rikosseuraamuslaitoksessa parhaillaan kehitteillä oleva uusi asiakastietojärjestelmä Roti on tarkoitus ottaa käyttöön keväällä 2020. Roti-järjestelmän kehittämistä on ohjannut arvioivan ja suunnitelmallisen työotteen vahvistaminen. Järjestelmän on tarkoitus mahdollistaa yli yksikkörajojen ulottuva suunnitelmallinen ja arvioiva työote, jolloin jatkuvan arvioinnin toimintatapa voidaan tuoda rikosseuraamusalan asiakastyön ytimeksi. Järjestelmä tulee ohjaamaan käyttäjiä tekemään yhteenvedon rikosseuraamusta suorittavan tilanteesta ja arvioimaan tavoitteiden etenemistä vähintään neljän kuukauden välein. Toisiaan seuraavien tuomioiden täytäntöönpanot muodostavat järjestelmässä jatkumon, jolloin työskentely tuomitun kanssa pohjautuu aikaisemmilla rangaistuskausilla kertyneeseen tietoon.

Myös vankien uusimisriskiä koskevat arviointimenetelmät viedään Roti-järjestelmään ja niihin on mahdollista liittää järjestelmässä arvion laatijalle ohjeistus koskien jokaista kysymystä tai teemaa. Roti-järjestelmä ohjaa tekemään perusarvion kaikille vangeille, jonka lisäksi tarkentavat arviointimenetelmät ovat arvion laatijan käytettävissä laadittaessa tai päivitettäessä suunnitelmaa rikoksentekijän yksilöllisen tarpeen mukaan. Roti-järjestelmässä on huomioitu myös arkaluonteisten tietojen käsittelylle asetetut vaatimukset. Järjestelmään sisäänrakennetulla käyttöoikeusroolien toteutustyökalulla eri käyttöoikeusrooleille voidaan määrittää erilaisia luku-, luonti-, kirjoitus- ja poisto-oikeuksia. Käyttöoikeuksilla voidaan esimerkiksi rajata käyttäjän nähtäville tulevan tiedon laajuutta.

Rangaistusajan suunnitelman tavoitteet asetetaan henkilön yksilöllisiä tarpeita ja rikollista käyttäytymistä ylläpitävien tekijöiden perusteella ja ne ohjaavat henkilölle vankilassa järjestettävien toimintojen sisältöjä. Rangaistusajan suunnitelma tulee laatia yhteistyössä vangin kanssa ja siinä tulee huomioida hänen toiveensa ja näkemyksensä. Vankeusaikaisen yhteistyön tärkeys Vankiterveydenhuollon yksikön kanssa on korostunut. Mielekkäiden ja tarkoituksenmukaisten toimintojen tarjoaminen lisää vangin omaa motivaatiota osallistua ja edistää rangaistusajan suunnitelman tavoitteita. Rikosseuraamuslaitoksessa on käytössä erilaisia systemaattisia ja strukturoituja ohjelmia ja muita erilaisia rikoksettomuutta tukevia työskentelymalleja. Väkivalta- ja seksuaalirikollisten kanssa tehtävää vaikuttavuustyöskentelyä olisi kuitenkin tarpeen edelleen kehittää ja lisätä siten, että erilaisia yksilöllisissä rangaistusajan suunnitelmissa tarkoitettuja toimintoja on tarjolla niissä vankiloissa, joihin heitä rangaistusaikana sijoitetaan.

Elinkautista vankeusrangaistusta suorittavat vangit asetetaan valvontaan ehdonalaisen vapauden ajaksi suoraan rikoslain 2 c luvun 13 §:n 2 momentin mukaan määräytyvän kolmen vuoden pituisen koeajan ja jäännösrangaistuksen perusteella. Heille myös laaditaan väkivaltariskiarvio ehdonalaista vapauttamista koskevaa tuomioistuinkäsittelyä varten. Määräaikaisesta vankeusrangaistuksesta vapautuvan vangin ehdonalaisen vapauden valvontaan asettaminen puolestaan tapahtuu nykysäännöksen perusteella mekaanisesti jäljellä olevan koeajan, rikoksentekijän iän tai hänen toiveensa perusteella. Esitystä varten saatujen tilastotietojen perusteella valvontaan asetettiin tällä hetkellä voimassa olevien edellytysten perusteella nyt ja aikaisemmin väkivaltarikoksista tuomiota suorittavista neljännes ja törkeisiin väkivaltarikoksiin, kuten esimerkiksi törkeisiin pahoinpitelyihin ja tapon yrityksiin syyllistyneistä vain noin puolet.

Ehdonalaisen vapauden valvonta on yhdistelmä tukea ja kontrollia ja sen aikana on mahdollista jatkaa suunnitelmallista työskentelyä siten, että rikosten uusimisen todennäköisyys edelleen vähenisi. Murhaan, tappoon tai murhan yritykseen syyllistyneiden ja väkivalta- tai seksuaalirikoksen uusijoiden asettaminen valvontaan rangaistusaikana ja vapautumisen yhteydessä arvioidun väkivaltariskin perusteella lisäisi viranomaisten mahdollisuuksia tukea rikoksentekijää ja toisaalta kohdistaa velvoitteita valvontatapaamisten muodossa vapautumisen jälkeen. Valvonta-ajat voisivat muodostua alle vuoden mittaisiksi ja saattaisivat edellyttää intensiivisempää työskentelyä valvottavan kanssa.

Rangaistusajan suunnittelun tehostaminen väkivaltariskin systemaattisemmalla arvioinnilla, vankeusaikaisten toimintojen lisääminen sekä onnistunut ehdonalaisen vapauden valvonta edellyttävät suunnitelmallista ja systemaattista yhteistyötä täytäntöönpanoviranomaistoimijoiden kuten arviointikeskusten, vankiloiden ja yhdyskuntaseuraamustoimistojen välillä. Vankeusrangaistuksen kuluessa eri nivelkohdissa laadittavilla rangaistusajan suunnitelmilla on tärkeä rooli kohti avoimempia olosuhteita siirtymisessä. Väkivaltariskin arviointi ja sen seuranta sekä vankeusaikana ja ehdonalaisen vapauden valvonnan aikana järjestettyjen vangin uusimisriskiin vaikuttavien toimenpiteiden tulee muodostaa jatkumoita, joissa tunnistettaisiin vangin yksilöllinen palveluiden tarve rangaistuksen alussa, sen aikana ja päätyttyä.

Lisäksi tarkoituksenmukaisia palvelujatkumoita tulee ylläpitää ja palveluihin ohjautuminen turvata säännönmukaisesti yhteistyössä vankilan ulkopuolisten toimijoiden, kuten kunnallisten sosiaali- ja terveysviranomaisten sekä muiden tarpeellisten toimijoiden kesken. Muita uusintarikollisuuden vähentämisen näkökulmasta tärkeitä tahoja ovat kolmannen sektorin toimijat sekä tuomittujen läheiset ja perheen jäsenet.

Vakava-työryhmän mietinnössä esitettyjä erityisiä valvontamääräyksiä liittyen päihteettömyyteen ja sitä tukevan lääkityksen käyttöön tai tietyn lääkeaineen käyttöä koskevaan kieltoon, päihdekuntoutukseen tai muuhun vastaavaan valvottavan rikoksetonta elämää tukevaan toimintaan osallistumiseen taikka sähköiseen valvontaan ei esitetä lisättäväksi lainsäädäntöön tässä yhteydessä.

Huomioon ottaen valvonnalle säädetty luonne kertaluontoisina viikoittain tai muutaman kerran kuukaudessa järjestettävinä valvontatapaamisina, ympärivuorokautisen sähköisen valvonnan tarkoituksenmukaisuus edellyttää tarkempaa selvittämistä. Lääkeaineiden käyttökielto katsottiin mietinnön johdosta annetussa lausuntopalautteessa ongelmalliseksi suhteessa valvottavien yhdenvertaiseen hoidonsaantiin ja lääkärin lääkkeen määräämisoikeuteen. Tietyn lääkeaineen käyttöön velvoittamisen ja päihdekuntoutukseen osallistumisen on puolestaan katsottu edellyttävän valvottavan suostumusta. Vielä kun huomioidaan ehdonalaisen valvonnan velvollisuuksien rikkomisesta tällä hetkellä säädetty seuraamus 4-14 päivän vankeuden täytän-

töönpanona, tulee erityisten valvontamääräysten sisältöä ja tarkoituksenmukaisuutta selvittää tarkemmin suhteessa ehdonalaisen vapauden valvontaan liittyvien säännösten kokonaisuuteen.

3 Esityksen tavoitteet ja keskeiset ehdotukset

3.1 Tavoitteet

Esityksen tavoitteena on vähentää murhaan, tappoon tai murhan yritykseen syyllistyneiden sekä väkivalta- tai seksuaalirikosten uusijoiden todennäköisyyttä syyllistyä uusiin väkivaltarikoksiin tehostamalla rangaistusajan suunnitelmallista työskentelyä, vankeusaikana vangin yksilöllisiin tarpeisiin vastaavien toimintojen järjestämistä ja ehdonalaisen vapauden aikana tarjottavia tuki- ja valvontatoimenpiteitä.

Ehdonalaisen vapauden valvonnalla pyritään parantamaan vapautuneen henkilön edellytyksiä elää rikoksetonta elämää. Esityksen tavoitteena on varmistaa se, että ehdonalaisen vapauden valvontaan määrätään väkivalta- tai seksuaalirikoksiin syyllistyneistä erityisesti ne, joiden riski syyllistyä uudelleen samankaltaiseen rikokseen on arvioitu korkeaksi. Esityksellä pyritään varmistamaan myös se, että tässä tarkoituksessa tehtäviä arviointeja laadittaessa on käytössä henkilön terveydentilaa koskevat välttämättömät tiedot.

3.2 Keskeiset ehdotukset

3.2.1 Väkivaltariskin arviointi

Väkivalta- tai seksuaalirikosten uusijoiden sekä ensi kertaa murhasta, taposta tai murhan yrityksestä tuomittujen väkivaltariskin arviointia esitetään tehostettavan. Riski- ja tarvearvio esitetään tehtäväksi systemaattisesti kohderyhmään kuuluvien henkilöiden rangaistusajan suunnittelun yhteydessä. Riski- ja tarvearvion perusteella laadittavassa rangaistusajan suunnitelmassa ennakoitaisiin vankeusaikaisten toimintojen lisäksi tarvetta kohonneen riskin johdosta tehtävälle väkivaltariskin arvioinnille ennen ehdonalaista vapautumista.

Lain tasolla ei määriteltäisi, miten riskiarvio tulisi tehdä. Historical Clinical Risk -20:V3 (HCR20:V3) on todettu olevan hyödyllinen ja kohtuullisen ennustettava arviointimenetelmä. Väkivaltariskin arviointiin kehitetyn HCR20:V3 käyttöä esitetään lisättäväksi kohderyhmän väkivaltariskin arvioinnissa erityisesti rangaistuksen loppuvaiheessa harkittaessa ehdonalaisen vapauden valvonnan tarvetta. Vastaavasti seksuaalirikollisille suunnattu STATIC2002R-arvio esitetään tehtäväksi arvioitaessa kohderyhmän vankien seksuaalirikoksen uusimisen todennäköisyyttä.

Kohderyhmän oikeusturvan näkökulmasta olisi tärkeää hyödyntää strukturoituja ja Rikosseuraamuslaitoksessa yhtenäisesti määriteltyjä arviointimenetelmiä. Käytettyjen menetelmien kohdalla tulisi kuitenkin huomioida, että arviointimenetelmä toimii yhtenä tietolähteenä henkilön riskiä arvioitaessa. Arvioinnin tulisi perustua monipuoliseen tiedonkeruuseen ja vangin yksilöllisten olosuhteiden huomioimiseen haastatteluihin ja muunlaiseen asiantuntemukseen.

3.2.2 Oikeus terveystietojen saantiin

HCR20:V3-arviointimenetelmän kliinisen osuuden ja arvion tekemiseksi tarvitaan arvioitavan terveystietoja. Arvioitavat kokonaisuudet sisältävät muun muassa tietoja henkilön päihteidenkäytöstä, vakavan mielenterveyden häiriön oireista, persoonallisuushäiriöistä, traumaattisista kokemuksista, epävakaudesta ja esimerkiksi hoidon hyväksymisestä ja hoitovasteesta. Mikäli henkilölle on tehty mielentilatutkimus rikosasian tuomioistuinkäsittelyn yhteydessä, on tiedot

saatavilla mielentilalausunnosta. Ellei tutkimusta ole tehty, arviota varten tarvitaan tietoja Vankiterveydenhuollon yksiköstä tai vankilan ulkopuolisilta terveyspalveluiden järjestäjiltä.

Väkivaltariskin arvioinnissa käytettyjen menetelmien käyttöönotto edellyttäisi tiedonsaantioikeuden lisäämistä Vankiterveydenhuollon yksiköstä annetun lain 6 §:ään. Tiedonsaantioikeudesta tulisi säätää arviointikeskuksen johtajalle taikka hänen määräämälleen Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehelle vangin terveydentilaa ja hoitoa koskeviin tietoihin, jotka ovat välttämättömiä arvioitaessa ehdotetun väkivaltarikokseen syyllistymisen riskiä valvontaan asettamisen yhteydessä. Tietojen tulisi olla käytettävissä myös ehdonalaisen vapauden valvontaan asettamisesta päättävällä vankilan johtajalla. Lisäksi tietoja kyseisen väkivalta-arvion johtopäätöksistä tarvitsisivat ehdonalaisen vapauttamisen valvonnasta vastaavat yhdyskuntaseuraamustoimistojen työntekijät.

Vastaavasti tulisi säätää myös Vankiterveydenhuollon yksikön oikeudesta tiedonsaantiin muulta terveydenhuollon toimintayksiköltä ja muulta viranomaiselta tässä tarkoituksessa lisäämällä asiaa koskevat maininnat Vankiterveydenhuollon yksiköstä annetun lain 7 §:ään.

3.2.3 Vankeusaikaiset toiminnot

Seksuaalirikolliset siirretään jo tällä hetkellä arvioidun riskitason ja rangaistusajan pituuden perusteella sellaiseen vankilaan, jossa järjestetään Uusi suunta –ohjelmaa tai ryhmämuotoista STOP-ohjelmaa. Seksuaalirikoksista tuomittujen toimintoihin ohjautumista on kuvailtu säännönmukaiseksi ja käytännöt tukevat hyvin rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden toteutumista. Säännönmukaista ohjautumista tarkoituksenmukaisiin uusintarikollisuutta vähentäviin toimintoihin esitetään tehostettavaksi myös väkivaltarikoksiin syyllistyneiden henkilöiden kohdalla.

Korkeariskisten väkivalta- tai seksuaalirikollisten rangaistusaikaisessa kuntoutuksessa olisi tehtävä uusimisriskin vähentämiseksi kohdennettua, systemaattista ja strukturoitua vaikuttavuustyöskentelyä. Työskentely voisi olla yksilö- tai ryhmämuotoista ja sille olisi luotava selkeä jatkumo vankeuden jälkeiseen aikaan, jolloin kuntoutumistyöskentelyä tulisi myös jatkaa. Työskentelymuodon valinnassa olisi huomioitava asiakkaan motivaation taso ja muut yksilölliset tekijät. Työskentelymuodon sisällön olisi kohdistuttava edellä mainittujen riskien osalta keskeisimpiin uusimisriskitekijöihin ajattelussa ja käyttäytymisessä.

Ohjelmatoiminnalla ja päihdekuntoutuksella olisi edelleen tärkeä ja olennainen rooli vakavaan väkivaltaan syyllistyneille uusimisriskin perusteella järjestettävissä toiminnoissa. Toimintoihin ohjautumisen tulisi kuitenkin perustua ensisijaisesti vangin motivaatioon, olosuhteisiin ja yksilöllisiin tarpeisiin. Toimintoihin omasta tahdostaan osallistumattomia vankeja ei tulisi jättää toimintojen ulkopuolelle, vaan henkilökunnan tulisi motivoida heitä rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden edistämiseen.

3.2.4 Ehdonalaisen vapauden valvonta

Ehdonalaisen vapauden valvonnan käyttöalaa esitetään laajennettavaksi riskiarvion perusteella kohderyhmään kuuluvien vankien osalta. Uudesta valvontaan asettamisen edellytyksestä esitetään säädettäväksi yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain 70 §:ssä siten, että lainkohdan 1 momenttiin lisättäisiin kaksi uutta kohtaa, joista ensimmäisen, 5 kohdan perusteella valvontaan asettaminen olisi mahdollista murhasta, taposta tai murhan yrityksestä ensi kertaa vankeusrangaistusta suorittavien kohdalla. Momenttiin esitettävän uuden 6 kohdan mukaan valvontaan asettaminen olisi mahdollista myös väkivalta- tai seksuaalirikoksesta vankeusrangaistusta suorittavan ja aikaisemmin samankaltaisesta rikoksesta tuomitun rikoksenuusi-

jan kohdalla. Edellytyksenä kummassakin kohdassa tarkoitetulle valvontaan asettamiselle olisi, että kyseisten henkilöiden riski syyllistyä uuteen väkivalta- tai seksuaalirikokseen on arvioitu korkeaksi.

Arvioinnissa käytettäisiin edellä selostettuja arviointimenetelmiä ja muita vangista, hänen tilanteestaan ja rikollisuudestaan saatavilla olevia tietoja. Uudella asettamisperusteella määräytyvä valvonta-aika saattaisi muodostua joidenkin valvottavien kohdalla verrattain lyhyeksikin.

Laissa tunnistetaan erityisen tuen ja valvonnan tarpeessa olevat tuomitut, joille voidaan asettaa enintään 30 tuntia valvontaan sisältyviä tehtäviä ja ohjelmia kuukausittain. Vakavien väkivalta- tai seksuaalirikosten uusijat saattavat usein lukeutua tähän erityisen tuen ja valvonnan tarpeessa olevien kohderyhmään. Valvontatapaamisten sisältöjä ja intensiivisyyttä olisi mahdollista suunnitella yksilöllisesti ja valvottavan tilanteen edellyttämällä tavalla valvonta-ajan kuluessa.

Eri vaiheessa laadittavat rangaistusajan suunnitelmat tulisi laatia myöhempää ehdonalaista vapautumista silmällä pitäen siten, että väkivalta- tai seksuaalirikosriskin arvioiminen, vankeusaikaiset toiminnot ja ehdonalaisen vapauden valvonnan sisällöt muodostavat yhdessä tuomitun kanssa suunnitellun kokonaisuuden. Erityistä huomiota olisi kiinnitettävä myös valvontatapaamisten aikaisiin toimintoihin. Valvottavan olisi hyvä esimerkiksi jatkaa vankeudessa aloitettujen ja opittujen taitojen harjoittelua yhdessä valvojan tai vankilassa aikaisemmin hänen kanssaan työskennelleiden henkilökunnan edustajien kanssa.

Tärkeää myös olisi, että päihdepalveluiden ja muiden tukitoimenpiteiden saatavuus turvattaisiin valvonnan aikana. Käytännössä tämä edellyttäisi, että rangaistusajan suunnitelma ja yksilöidyt tukitoimenpiteet sovitettaisiin yhteen kotikunnan tarjoamien sosiaali- ja terveyspalveluiden kanssa yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta ja muiden viranomaisten toiminnasta annetuissa laeissa tarkoitetulla tavalla.

4 Esityksen vaikutukset

4.1 Taloudelliset vaikutukset

Väkivalta- tai seksuaalirikokseen syyllistymisriskin arvioinnin tehostaminen edellyttää voimavaroja Rikosseuraamuslaitoksen arviointikeskuksiin. Lisäresursseja tarvitaan, jotta riski- ja tarvearviot tehdään kohdejoukolle täydellisinä ja rangaistusajan suunnitelmien toteutumista seurataan aktiivisesti. Merkittävä kustannus- ja henkilöstövaikutus on esityksellä laajentaa väkivaltariskin arviointi erityisiä arviointimenetelmiä käyttäen ensi kertaa murhaan, tappoon tai murhan yritykseen syyllistyneiden sekä sen lisäksi väkivalta- tai seksuaalirikosten uusijoihin. Vuonna 2017 vapautui 470 nyt ja aikaisemmin väkivalta- tai seksuaalirikoksista tuomittua henkilöä. Lisäksi vapautui 16 ensimmäistä kertaa taposta ja 11 murhan yrityksestä vankeusrangaistusta suorittanutta henkilöä. Noin 20 %:lle rikoksenuusijoiden kohderyhmästä olisi tarpeen tehdä väkivaltariskin arviointi samoilla menetelmillä kuin vapautuvalle elinkautisvangille tehdään. Psykiatrisen vankisairaalan ja arviointikeskusten kokemuksen mukaan yhteen väkivaltariskin arviointiin tulee varata 3–5 työpäivää. Tämä tarkoittaa kuuden henkilötyövuoden lisäystä arviointikeskuksiin, mikä tekee yhteensä 289 560 euroa vuodessa.

Väkivalta- tai seksuaalirikollisille yksilöllisen arvion ja tilanteen perusteella tarjottavia uusintarikollisuuteen vaikuttavien ohjelmien ja muiden toimintojen järjestämistä ehdotetaan lisättäväksi korkean tai keskikorkean riskin vangeilla. Lisäresurssien tarve ohjelmien ja toimintojen järjestämiseksi kohdistuu ainakin viiteen vankilaan, joihin sijoitetaan vakaviin tai toistuviin väkivaltarikoksiin syyllistyneitä korkean tai keskikorkean riskin omaavia henkilöitä. Henki-

löstöresursseja tarvitaan vähintään kolme työntekijää per vankila. Tämä tarkoittaa yhteensä 15 (à 48 260 euroa) henkilötyövuoden lisäystä vankiloihin, mikä tekee yhteensä 723 900 euroa vuodessa.

Tiedossa ei ole tarkkaa arviota siitä, kuinka monen henkilön uusimisriskin todetaan olevan korkea väkivalta-arvion ja muiden henkilöön liittyvien olosuhteiden perusteella. Lisävoimavaroja tarvitaan Rikosseuraamuslaitoksen yhdyskuntaseuraamustoimistojen työn vahvistamiselle. Valvontaan asettamisen kohderyhmäksi arvioidaan yhteensä 121 henkilöä, joskin murhaan, tappoon ja murhan yritykseen syyllistyneistä suurin osa asetetaan valvontaan jo tällä hetkellä jäljellä olevan jäännösrangaistuksen pituuden johdosta. Vuoden 2017 ehdonalaisen vapauden valvonnan täytäntöönpanon keskimääräinen hinta oli 2640 euroa per valvottava. Valvontaan asettamisesta arvioidaan tällöin aiheutuvan 319 440 euron lisäkustannukset Rikosseuraamuslaitokselle.

Edellä esitetyn perusteella esityksestä aiheutuu Rikosseuraamuslaitokselle lisäkustannuksia yhteensä 1 332 900 euroa vuodessa. Esityksestä aiheutuvat kustannukset katetaan valtiontalouden kehyspäätösten ja valtion talousarvion mukaisten määrärahojen puitteissa. Valtiontalouden kehyksessä on otettu huomioon määrärahan lisäyksenä esityksestä aiheutuvina menoina 0,67 milj. euroa vuonna 2019 ja 1,34 milj. euroa vuodesta 2020 alkaen momentilla 25.40.01 Rikosseuraamuslaitoksen toimintamenot.

Ehdotettavaa lainsäädäntöä voidaan pitää kuitenkin seuraamusjärjestelmää ankaroittavana, joten sääntelyä voidaan soveltaa vasta lain voimaantulon jälkeen tehtyihin rikoksiin. Koska laki tulee voimaan aikaisintaan keväällä 2019, vuoden 2019 määrärahatarve jäänee arvioitua pienemmäksi.

4.2 Vaikutukset viranomaisten toimintaan

Ehdotettujen arviointimenetelmien käyttöön otolla on vaikutuksia sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalalla toimivan Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen alaisen Vankiterveydenhuollon yksikön toimintaan. Vaikutukset liittyvät arvioinnissa käytettävien terveystietojen luovutukseen ja tietopyyntöihin vankilan ulkopuolisilta terveydenhuollon toimijoilta.

Rikosseuraamuslaitoksen tulee tarpeen mukaan yhdessä sosiaali- ja terveysviranomaisen kanssa kartoittaa rikoksesta epäillyn elinolosuhteita ja tukitoimenpiteiden tarvetta ehdonalaisen vapauden valvonnan ajalle. Valvonnan täytäntöönpano sekä tuomitun elämänhallintaa ja rangaistuksen suorittamista edistävät tukitoimet on myös sovitettava yhteen. Kysymys ei ole kotikunnalle tulevista uusista tehtävistä, vaan ehdonalaisessa vapaudessa olevalle kuntalaiselle sosiaali- ja terveydenhuoltolakien perusteella jo tällä hetkellä kuuluvista palveluista.

Valvottava, joka jättää ilman valvojan tai apuvalvojan tiedossa olevaa hyväksyttävää syytä saapumatta valvontatapaamiseen tai vastaavanlaiseen tilaisuuteen, ja on todennäköistä, että hän pyrkii välttelemään tapaamista, voidaan noutaa valvojan tai apuvalvojan määräämään seuraavaan tapaamiseen. Käytännössä poliisin on annettava noudon toteuttamiseksi virka-apua, jollei noutotoimenpiteitä ole pidettävä selvästi epätarkoituksenmukaisina.

4.3 Yhteiskunnalliset vaikutukset

Ehdotuksella on tarkoitus vähentää murhaan, tappoon tai murhan yritykseen syyllistyneiden ja väkivalta- tai seksuaalirikosten uusijoiden todennäköisyyttä syyllistyä uudelleen rikoksiin tehostamalla rangaistusajan suunnitelmallista työskentelyä, vankeusaikana vangin yksilöllisiin tarpeisiin vastaavia toimintoja ja ehdonalaisen vapauden aikana tarjottavia tuki- ja valvonta-

toimenpiteitä. Esityksellä pyritään lisäämään yhteiskunnan turvallisuutta väkivaltarikoksiin liittyvää uusintarikollisuutta vähentäen.

5 Asian valmistelu

5.1 Valmisteluvaiheet ja aineisto

Lakiehdotuksessa on huomioitu vuonna 2012 valmistuneen Vakavan väkivallan vähentämistä pohtineen työryhmän mietintö ja sen ehdotukset lainsäädännön muuttamiseksi sekä mietinnön johdosta annettu lausuntopalaute. Nyt esitettäviä keskeisiä ehdotuksia on valmisteltu yhteistyössä Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön, arviointikeskusten, vankiloiden ja yhdyskuntaseuraamustoimistojen sekä Vankiterveydenhuollon yksikön edustajien kanssa keväällä 2018.

Terveystietojen luovutukseen liittyvän ehdotuksen ja sen arvioitujen viranomaisten toimintaan kohdistuvien vaikutusten johdosta on oltu erikseen yhteydessä sosiaali- ja terveysministeriöön ja sen hallinnonalalla toimivaan Terveyden- ja hyvinvoinninlaitokseen sekä Vankiterveydenhuollon yksikköön.

5.2 Lausuntopalaute ja niiden huomioon ottaminen

Esitysluonnoksesta oli mahdollista lausua Lausunto.fi-palvelussa heinä-elokuussa 2018. Lausuntoa pyydettiin A-klinikkasäätiöltä, Eduskunnan oikeusasiamieheltä, Helsingin hallinto-oikeudelta, Helsingin hovioikeudelta, Helsinki Missio/ Aggredilta, Hämeenlinnan hallinto-oikeudelta, Itä-Suomen hallinto-oikeudelta, Itä-Suomen yliopistolta, Keskusrikospoliisilta, Kriminaalihuollon tukisäätiöltä (Krits), Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutilta, Kuntaliitolta, Oikeuspoliittinen yhdistys Demlalta, Oulun käräjäoikeudelta, Poliisihallitukselta, Rikosseuraamuslaitokselta, Sexpolta, sisäministeriöltä, sosiaali- ja terveysministeriöltä, Suomen asianajajaliitolta, Suomen lakimiesliitolta, Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselta, Tuomariliitolta, Turun yliopiston oikeustieteelliseltä tiedekunnalta, Valtakunnansyyttäjänvirastolta, valtiovarainministeriöltä, Varsinais-Suomen käräjäoikeudelta ja Vuolle Setlementti Oy:lta.

Lausunnoista suurimmassa osassa kannatettiin esitysluonnoksen tavoitetta vähentää kohderyhmän todennäköisyyttä syyllistyä uusiin väkivaltarikoksiin tehostamalla rangaistusajan suunnitelmallista työskentelyä, vankeusaikana vangin yksilöllisiin tarpeisiin vastaavien toimintojen järjestämistä ja ehdonalaisen vapauden aikana tarjottavia tuki- ja valvontatoimenpiteitä.

Usean lausunnon mukaan uudistuksen kohderyhmää tulisi tarkentaa erityisesti väkivalta- tai seksuaalirikoksen uusijan osalta. Kohderyhmää koskevat tarkennukset lisättiin esityksen lakiehdotuksiin ja säännösten yksityiskohtaisiin perusteluihin. Lakiesityksen soveltamisen kannalta olennainen oli myös huomio yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain 70 §:ssä tarkoitettujen valvontaan asettamista koskevien perusteiden keskinäisestä etusijajärjestyksestä ja uusijoiden kohdalla edellytetyn aikaisemman rikoksen samankaltaisuudesta. Myös näitä koskevat tarkennukset lisättiin säännöksen yksityiskohtaisiin perusteluihin.

Vankiterveydenhuollon yksiköstä annettuun lakiin esitettävien muutosten osalta laajennettiin valvontaan asettamisesta päättävän vankilan johtajan oikeutta saada päätöksentekijänä tieto myös väkivaltariskiarvioon sisältyvistä terveydentilaa koskevista tiedoista. Lisäksi vankeuden ja valvonnan suunnittelemiseksi tarvittavien tietojen saantioikeus yhdenmukaistettiin vastaamaan elinkautisvankien kohdalla samaisessa Vankiterveydenhuollon yksiköstä annetun lain 6 §:ssä säädettyä menettelyä.

Lausunnoissa ehdotettiin myös valvontaan asettamista koskevan päätösvallan muuttamista siten, että siitä päättäisi arviointikeskuksen johtaja nykyisen vankilan johtajan sijaan. Seuraamusten täytäntöönpanosta annettujen lakien päätösvaltasäännöksien kokonaistarkastelu on tarkoitus tehdä Rikosseuraamuslaitoksen uuden asiakastietojärjestelmä Rotin johdosta tehtävien lainmuutosten valmistelun yhteydessä. Lausunnoissa myös esitettiin huolta rangaistusajan suunnitelmallisessa työskentelyssä sekä vankien toimintaan ohjautumisen ja toimintojen riittävyyden nykytilassa havaittujen epäkohtien johdosta. Rikosseuraamuslaitoksen lausunnossa painotettiin esityksen edellyttämää henkilökunnan osaamisen kehittämistä ja toisaalta riittävien ja oikeanlaisten resurssien varmistamista. Esityksen kustannusvaikutukset jo tällä hetkellä täytäntöönpanoviranomaisen tehtäväksi säädettyjen tehtävien tehostamiseksi sekä uusien tehtävien hoitamiseksi katsotaan otetuksi huomioon taloudellisia vaikutuksia koskevassa osiossa kuvatulla tavalla.

Lausunnoissa myös kiinnitettiin huomiota siihen, että systemaattisen riskiarvioinnin tekeminen arviointimenetelmiä hyödyntäen olisi tarkoituksenmukaista jo rangaistusajan alkuvaiheessa eikä vasta ehdonalaisen vapauden valvontaan liittyvän päätösharkinnan yhteydessä. Rikosseuraamuslaitoksen uuden asiakastietojärjestelmä Rotin käyttöönoton johdosta oikeusministeriössä valmisteltavien lainmuutosten yhteydessä selvitetään myös mahdollisuudet ja tarpeet vankeuslain rangaistusajan suunnittelua koskevien säännösten tarkentamiselle siten, että ne tunnistavat henkilölle suoritettavan arvioinnin, arviointien tekemiseen liittyvät näkökohdat ja täytäntöönpanosta vastaavan Rikosseuraamuslaitoksen tarpeet tiedonsaannille arviomenetelmien käyttämiseksi jo rangaistusajan alkuvaiheessa vankeusaikaisia tavoitteita ja toimintoja suunniteltaessa.

Lausunnoista on laadittu yhteenveto.

YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT

1 Lakiehdotuksen perustelut

1.1 Laki yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta

70 §. *Valvontaan asettaminen*. Yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain 70 §:n 1 momentin mukaan ehdonalaiseen vapauteen päästettävä vanki asetetaan koeajaksi valvontaan, jos hänen koeaikansa on pitempi kuin yksi vuosi, rikos on tehty alle 21-vuotiaana tai vanki sitä itse sitä pyytää. Kyse on siis säännönmukaisesta valvontaan asettamisesta, jossa viranomaisella ei ole harkintavaltaa muutoin kuin voimassa olevan 2 momentin mukaisissa maasta poistamiseen, vakavaan sairauteen tai muuhun erityiseen syyhyn liittyen. Lisäksi vanki voidaan asettaa valvontaan, jos hän on sitoutunut noudattamaan valvotusta koevapaudesta annetun lain 4 §:ssä tarkoitettua lääkehoitoa ja siihen mahdollisesti liitettyä muuta hoitoa ja tukea koskevia ehtoja.

Valvontaan asettamista koskevaan säännökseen ehdotetaan lisättäväksi uudet 5 ja 6 kohdat, joissa säädettäisiin voimassa olevista perusteista poiketen viranomaisen harkintaan perustuvasta perusteesta. Uuden 5 kohdan mukaan valvontaan voitaisiin asettaa ensi kertaa murhasta, taposta tai murhan yrityksestä rangaistusta suorittava vanki, jonka riski syyllistyä uuteen väkivalta- tai seksuaalirikokseen arvioidaan korkeaksi. Rikoslain rangaistusasteikon lieventämisperusteiden soveltamisesta saattaa seurata, etteivät murhasta tuomitut suorita elinkautista rangaistusta ja tule sitä kautta väkivaltariskiarvioinnin ja ehdonalaisen vapauden valvonnan piiriin.

Uuden 6 kohdan mukaan valvontaan voitaisiin asettaa myös sellainen väkivalta- tai seksuaalirikoksesta vankeusrangaistusta suorittava ja aikaisemmin samankaltaisesta rikoksesta vankeusrangaistukseen tuomittu vanki, jonka riski syyllistyä uuteen väkivalta- tai seksuaalirikokseen arvioitaisiin korkeaksi. Ilmaisulla aikaisemmin väkivalta- tai seksuaalirikoksista rangaistusta suorittavalla tarkoitetaan rikoksenuusijaa, joka on aikaisemmin syyllistynyt rikokseen, jossa on käytetty henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa. Pääasiassa tällaisilla rikoksilla tarkoitettaisiin rikoslain 21 luvun henkeen ja terveyteen kohdistuvia rikoksia, mutta kyseeseen saattavat tulla muissakin rikoslain luvuissa tarkoitetut rikokset. Seksuaalirikoksilla puolestaan tarkoitettaisiin rikoksia, joilla loukataan toisen henkilön seksuaalista itsemääräämisoikeutta ja teon kohdistuessa lapseen myös lapsen kasvua ja kehitystä. Tällaisista rikoksista säädetään pääasiallisesti rikoslain 20 luvussa.

Edellytyksenä väkivaltarikosten ja seksuaalirikosten uusijoilla olisi, että henkilö on tuomittu vankeusrangaistukseen aikaisemmin samankaltaisesta teosta. Kyse voisi olla myös ehdollisesta vankeusrangaistuksesta. Aikaisempaan vankeusrangaistukseen johtaneen teon samankaltaisuuden arvioinnissa olennaista olisi, kuten valvontaan asettamista koskevassa harkinnassa ylipäätään, kokonaisvaltainen arvio henkilön todennäköisyydestä syyllistyä uudelleen väkivalta- tai seksuaalirikokseen. Arvioon sisältyisi näin ollen myös tiedot henkilön aikaisemmasta rikollisuudesta ja henkilön syyksi katsottujen rikosten luonteesta ja teoista kuluneesta ajasta.

Uudet 5 ja 6 kohdaksi esitettävät perusteet olisivat ensisijaisia suhteessa muihin yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain 70 §:ssä valvontaan asettamiselle säädettyihin perusteisiin kohderyhmän valvontaan asettamista harkittaessa. Tällöin murhasta, taposta tai murhan yrityksestä ensi kertaa tuomitut ja törkeiden väkivalta- tai seksuaalirikosten uusijat myös tulisivat väkivalta- tai seksuaalirikokseen syyllistymisen riskiä koskevan arvion piiriin. Joissakin tapauksissa riskiarviointi saattaisi osoittautua tarkoituksenmukaiseksi myös toistuvasti perustekomuotoisiin väkivalta- tai seksuaalirikoksiin syyllistyneiden uusijoiden osalta

rangaistusajan alussa laaditun riski- ja tarvearvion ja vankeusaikaisen käyttäytymisen perusteella. He saattaisivat myös tulla valvontaan asetetuiksi uuden 6 kohdan perusteella.

Valvontaan asettamista koskevassa päätöksenteossa olisi kysymys kokonaisharkinnasta, jossa tulee huomioida kaikki saatavilla oleva yksilöllinen tieto vapautuvan vangin tilanteesta ja olosuhteista. Käytettävästä arviointimenetelmästä ei olisi tarkoituksenmukaista säätää laissa, koska käytettäviä menetelmiä kehitetään jatkuvasti.

Esimerkiksi HCR:V3-arviointimenetelmän on katsottu olevan systemaattinen työkalu, jonka avulla arvioidaan tiettyjä ennalta määriteltyjä muuttujia. Arvioitavina ovat staattiset ja dynaamiset rikolliseen käyttäytymiseen liittyvät riskitekijät, mutta myös riskeiltä suojaavat tekijät. Menetelmä tuottaa erilaisia skenaarioita ja suunnitelman mahdollisten riskien hallitsemiselle. Arviointi tapahtuu siihen koulutuksen saaneen henkilön toimesta. Arviointimenetelmä toimisi yhtenä tietolähteenä arvioitaessa henkilön riskiä syyllistyä uuteen väkivalta- tai seksuaalirikokseen vapautumisen jälkeen. Muita ehdonalaisen vapauden valvontaan asettamista koskevassa harkinnassa huomioitavia seikkoja olisivat esimerkiksi vankeusrangaistukseen nyt ja aikaisemmin johtaneen rikoksen tai rikosten laatu ja samankaltaisuus, tuomitun muu mahdollinen vankeusaikainen tai muu käyttäytyminen, rangaistusajan suunnitelman toteutuminen vankeusaikana ja vapautumisen jälkeiset olosuhteet. Uuteen väkivalta- tai seksuaalirikokseen syyllistymisen riskiä koskeva arvio perustuisi objektiivisesti hyväksyttäville viranomaisen harkintaa ohjaaville kriteereille.

Vankeuslain 21 luvun 2 §:n 1 momentin mukaan vankilan johtaja tai työjärjestyksessä määrätty vankilan johtajan sijaisena toimiva virkamies päättää yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain 70 §:ssä tarkoitetusta valvontaan asettamisesta. Voimassa olevan lain 70 §:n 2 momentin mukaan vanki voidaan 1 momentissa säädetyn estämättä jättää asettamatta valvontaan, jos valvonta on sen tarkoitus huomioon ottaen vangin odotettavissa olevan maasta poistamisen, vakavan sairauden tai muun erityisen syyn vuoksi selvästi tarpeetonta. Mainittu säännös koskisi myös nyt ehdotettua valvontaan asettamisen perustetta.

Valvontaan asettamista koskevasta päätöksestä on mahdollista vaatia oikaisua yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain 86 §:ssä tarkoitetulla tavalla aluejohtajalta. Aluejohtajan päätöksestä on mahdollista edelleen valittaa lain 88 §:ssä tarkoitetulla tavalla hallintooikeuteen. Nämä säännökset koskisivat myös nyt ehdotettua valvontaan asettamista.

1.2 Laki Vankiterveydenhuollon yksiköstä

6 §. *Potilasrekisterissä olevien tietojen luovuttaminen*. Vankiterveydenhuollon yksiköstä annetun lain 6 §:n 1 momenttiin lisättäisiin 3 kohta, jossa laajennettaisiin potilasrekisterin sisältämien tietojen luovuttamisen mahdollisuus koskemaan myös tilanteita, joissa on tarpeen arvioida vakavaan tai toistuvaan väkivalta- tai seksuaalirikokseen syyllistyneen henkilön vastaavanlaisiin rikoksiin syyllistymisen riskiä. Tietojen saamisen tarve liittyy yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain tässä yhteydessä ehdotettaviin 70 §:n 1 momentin 5 ja 6 kohtaan, joiden mukaan murhasta, taposta tai murhan yrityksestä tuomittu taikka väkivalta- tai seksuaalirikoksesta vankeusrangaistusta suorittava ja aikaisemmin samankaltaisesta rikoksesta vankeusrangaistukseen tuomittu vanki voitaisiin asettaa ehdonalaisen vapauden valvontaan, jos hänen riskinsä syyllistyä uuteen väkivalta- tai seksuaalirikokseen on arvioitu korkeaksi. Vankiterveydenhuollon yksikkö ei siis tekisi tässä tarkoitettua arviota, vaan toimittaisi arvion laativalle arviointikeskukselle laadinnassa välttämättömät terveydenhuoltotiedot. Terveydenhuollon toimintayksikkönä Vankiterveydenhuollon yksiköllä on parhaat valmiudet arvioida tietojen välttämättömyyttä tähän käyttötarkoitukseen. Siellä tunnetaan sekä potilastieto-

jen käsittelyn vaatimukset että nyt puheena olevan arviointitoiminnan edellyttämä tiedonsaannin tarve.

Rikosseuraamuslaitoksessa on käytössä väkivalta- tai seksuaalirikokseen syyllistymisen riskin arviointiin strukturoituja menetelmiä, joissa henkilön haastattelun lisäksi tarvitaan tietoja muun muassa henkilön päihteiden käytöstä, vakavista mielenterveyden häiriön oireista, persoonallisuushäiriöistä, traumaattisista kokemuksista, epävakaudesta sekä hoidon hyväksymisestä ja hoitovasteesta. Kyseiset tiedot ovat potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (785/1992) 13 §:n nojalla salassa pidettäviä. Mainitun pykälän mukaan kyseisiä tietoja voisi nyt puheena käyttöön luovuttaa ainoastaan asianomaisen henkilön kirjallisella suostumuksella tai nimenomaisen lain säännöksen nojalla. Rikokseen syyllistymisen riskin arviointi on luonteeltaan toimintaa, jossa tarvittavien tietojen saamista ei voida perustaa pelkästään henkilön kirjallisen suostumuksen varaan. Näin ollen edellä kuvattujen tietojen luovuttaminen Rikosseuraamuslaitoksen kyseisiä arviointeja tekeville virkamiehille edellyttäisi nimenomaista lain säännöstä. Vaikka tietojen saanti ei perustuisikaan arvioitavan henkilön kirjalliseen suostumukseen, arviointityötä tehdään tiiviissä yhteistyössä hänen kanssaan ja muun muassa potilastietojen käsittelystä asianmukaisesti hänelle kertoen.

Kyseisten tietojen arkaluonteisuuden sekä niiden perusteella tehtävien päätelmien ja arviointien luonteen vuoksi olisi tärkeää, että tietoja voidaan luovuttaa Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehille hyvin rajoitetusti. Tietojen luovuttamisesta päättäisi Vankiterveydenhuollon yksikön vankiterveydenhuollosta vastaava lääkäri tai hänen ohjeidensa mukaan muu terveydenhuollon ammattihenkilö. Tietojen luovuttamisen edellytyksenä olisi, että kyseiset tiedot ovat välttämättömiä edellä kuvattuun tarkoitukseen. Tiedot voisi luovuttaa ainoastaan arviointikeskuksen johtajalle taikka hänen määräämälleen Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehelle. Arviointikeskuksen johtajan tulisi Rikosseuraamuslaitoksen muun virkamiehen tietojen saamista harkitessaan varmistua, että kyseisellä virkamiehellä on valmiudet laatia nyt puheena olevia arvioita tai osallistua sellaisten laadintaan. Niin ikään hänen tulisi varmistaa se, että kyseinen virkamies tietää potilastietojen luonteen ja osaa käsitellä kyseisiä tietoja niiden arkaluonteisuuden edellyttämällä tavalla.

Lain 6 §:n 1 momenttiin lisättäisiin myös 4 kohta, jonka mukaan vankilan johtajalle taikka työjärjestyksessä määrätylle vankilan johtajan sijaisena toimivalle virkamiehelle voitaisiin luovuttaa sellaiset 3 kohdassa tarkoitettuun väkivalta- tai seksuaalirikokseen syyllistymisriskiä koskevaan arvioon sisältyvät vangin terveydentilaa ja hoitoa koskevat tiedot, jotka ovat välttämättömiä päätettäessä yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain 70 §:n nojalla ehdonalaiseen vapauteen päästettävän vangin asettamisesta koeajaksi valvontaan. Ehdonalaiseen vapauteen liitettävä valvonta on yhdyskuntaseuraamus ja henkilön vapautta rajoittava. Asiaa päätettäessä päätöksentekijällä tulee olla käytettävissään ratkaisun sisältöön vaikuttavat seikat. Siltä osin kuin harkintaan liittyy väkivalta- tai seksuaalirikokseen syyllistymisen riskin huomioon ottamista, olisi välttämätöntä, että päätöksentekijällä on mahdollisuus asian vaatimassa laajuudessa saada käyttöönsä myös vapautettavan henkilön terveydentilaa ja hoitoa koskevia tietoja. Tämänkin kohdan nojalla tietojen luovuttamisesta päättäisi vankiterveydenhuollosta vastaava lääkäri tai hänen ohjeidensa mukaan muu terveydenhuollon ammattihenkilö.

Voimassa olevassa laissa on ehdotettujen kaltainen tietojen luovuttamisen mahdollisuus vangin tai Rikosseuraamuslaitoksen yksikköön otetun väkivalta-, itsemurha- tai tartuntatautiriskiin taikka muihin vastaaviin sairaudesta johtuviin riskeihin ja niihin liittyvään hengen, terveyden tai turvallisuuden suojaamiseen; työturvallisuuden varmistamiseen sekä elinkautisvangin toiminnan suunnittelemiseen ja toteuttamiseen sekä vapauttamiseen liittyvän väkivaltariskin arvioimiseen liittyvissä tilanteissa. Viimeksi mainittuun liittyen ehdotetaan lisättäväksi

lain 6 §:n 1 momentin 5 kohtaan elinkautisvankien vapauttamiseen liittyen mahdollisuus luovuttaa lausunto väkivaltariskiarvion johtopäätöksistä myös yhdyskuntaseuraamustoimiston johtajalle. Voimassa olevan lain mukaan kyseinen lausunto voidaan luovuttaa arviointikeskuksen tai vankilan johtajalle. Elinkautisvangin vapauttamiseen liittyy myös vapautumisen jälkeisen valvonnan suunnittelu ja toteuttaminen. Näissä toimenpiteissä yhdyskuntaseuraamustoimiston johtajalla on keskeinen asema. On välttämätöntä, että hänelle voitaisiin luovuttaa lausunto myös elinkautisvankia koskevan väkivalta-arvion johtopäätöksistä.

Lain 6 §:n 1 momentin 5 kohdasta ehdotetaan poistettavaksi vaarallisuusarviota koskeva tiedonsaantimahdollisuus, koska elinkautisvankien vapauttamismenettelyssä käytetään nimenomaan väkivaltariskiarviota, ei vaarallisuusarviota. Vaarallisuusarviota koskeva säännös on pykälän voimassa olevassa 4 momentissa, joka nyt siirtyisi 5 momentiksi. Muutoksella ei siten olisi vaikutusta elinkautisvankien vapauttamiseen liittyvään arviointiin. Lain 6 §:n 1 momentin 5 kohdan viittaus pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä annettuun lakiin ehdotetaan muutettavaksi lain uuden nimen mukaisesti elinkautisvankien vapauttamisesta annetuksi laiksi. Kyseinen lain nimen muutos on toteutettu yhdistelmärangaistuksesta säätämisen yhteydessä lailla 802/2017.

Lain 6 §:ään ehdotetaan lisättäväksi uusi 4 momentti, jonka nojalla yhdyskuntaseuraamustoimiston johtajalle tai hänen määräämälleen Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehelle voitaisiin antaa kirjallinen lausunto väkivalta- tai seksuaalirikokseen syyllistymisen riskiä koskevan arvion johtopäätöksistä heidän suunnitellessaan ja toteuttaessaan ehdonalaiseen vapauteen liitetyn valvonnan aikaista toimintaa. Kyseisen arvion laatii arviointikeskus, joka käyttää arvion laadinnassa myös Vankiterveydenhuollon yksiköltä saamiaan vangin terveydentilaa ja hoitoa koskevia tietoja. On tärkeää, että Rikosseuraamuslaitoksella on käytössään myös henkilön potilasrekisteritiedoista saatavissa oleva välttämätön tieto, jotta vapautettavan henkilön valvonta voidaan järjestää niin, että rikokseen syyllistymisen riskiä voidaan vähentää. Kun ehdotettu 6 §:n 1 momentin 3 kohta koskee rikokseen syyllistymisen riskin arviointia, 4 momentin säännöksessä edetään pyrkimykseen ehkäistä arvioidun riskin toteutuminen. Rikosseuraamuslaitoksella on käytössään strukturoituja toimintaohjelmia ja muita toimintoja, joilla pyritään vähentämään väkivalta- tai seksuaalirikoksen uusimisriskiä. Näitä toimintoja on kuvattu esityksen yleisperusteluosassa. Valvonnan aikaisen toiminnan suunnittelussa ja toteutuksessa ei kuitenkaan ole sellaista henkilön terveydentilan ja hoidon yksityiskohtien tiedon tarvetta kuin edellä todetuissa arvion laadinnassa ja valvontaan määräämistä koskevassa päätöksenteossa. Näin ollen valvonnan suunnittelun ja toteutuksen tehtävissä pidetään riittävänä kirjallista lausuntoa väkivalta- tai seksuaalirikokseen syyllistymisen riskiä koskevan arvion johtopäätöksistä. Samankaltainen tiedonsaannin yksityiskohtaisuuden taso on säädettynä elinkautisvankien vapauttamiseen liittyvässä 6 §:n 1 momentin 5 kohdassa, jossa on kyse Vankiterveydenhuollon yksikön laatimasta väkivaltariskin arviosta.

Edellä todetun momenttilisäyksen vuoksi nykyinen 6 §:n 4 momentti siis siirtyy 5 momentiksi. Momentin viittaus oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 45 §:ään muutettaisiin vastaamaan kyseisen luvun muuttunutta pykäläjärjestystä. Lailla 732/2015 mielentilatutkimusta koskeva pykälä on siirretty 17 luvun 37 §:ksi.

7 §. *Oikeus saada tietoja muulta terveydenhuollon toimintayksiköltä ja muulta viranomaiselta.* Lain 6 §:n 1 momentin perusteluissa on kuvattu Rikosseuraamuslaitoksen eräiden virkamiesten mahdollisuutta saada potilasrekisterin sisältämiä tietoja vapautuvan vangin väkivalta- tai seksuaalirikosriskin arviointia laadittaessa. He saisivat kyseiset tiedot Vankiterveydenhuollon yksikön vankiterveydenhuollosta vastaavalta lääkäriltä tai hänen ohjeidensa mukaan muulta terveydenhuollon ammattihenkilöltä.

Jotta Vankiterveydenhuollon yksiköllä olisi käytettävissään tässä tarkoitetut tiedot, sen tulisi voida saada väkivalta- tai seksuaalirikosriskin arvioinnissa välttämättömiä tietoja muiden terveydenhuollon toimintayksiköiden potilasrekistereistä. Tästä syystä lain 7 §:n 1 momenttiin esitetään lisättäväksi maininta, jonka mukaan Vankiterveydenhuollon yksiköllä olisi oikeus salassapitosäännösten estämättä saada muun terveydenhuollon toimintayksikön potilasrekisterin tietoja yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain 70 §:n 1 momentin 5 ja 6 kohdassa tarkoitetun vangin väkivaltariskiä koskevan arvion tai lausunnon laatimiseksi ja sen nojalla järjestettävän toiminnan suunnittelemiseksi ja toteuttamiseksi Rikosseuraamuslaitoksen yksikössä. Voimassa olevan lain mukaan Vankiterveydenhuoltoyksikkö voi saada muilta terveydenhuollon toimintayksiköiltä tietoja elinkautisvangin väkivaltariskiä koskevan arvion tai lausunnon laatimiseksi ja sen nojalla järjestettävän toiminnan suunnittelemiseksi ja toteuttamiseksi Rikosseuraamuslaitoksen yksikössä. Vastaavia tietoja ja vastaavaan käyttötarkoitukseen tarvittaisiin myös määräaikaiseen vankeusrangaistukseen väkivalta- tai seksuaalirikoksiin syyllistyneistä.

Lain 7 §:n 1 momenttiin tehtäisiin edellä 6 §:n perusteluissa todetut elinkautisvankien vapauttamisesta annetun lain nimeä sekä oikeudenkäymiskaaren 17 luvun pykäläjärjestyksen muutosta koskevat korjaukset.

2 Voimaantulo

Lait ehdotetaan tulemaan voimaan 1 päivänä toukokuuta 2019.

Yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain 70 §:n 1 momenttiin ehdotettuihin muutoksiin tulisivat sovellettaviksi myös rikoslainsäädännön ajallista ulottuvuutta koskevat rikoslain 3 luvun 2 §:n säännökset. Pykälän 1 momentin mukaan rikokseen sovelletaan sitä lakia, joka oli voimassa, kun rikos tehtiin. Pykälän 2 momentissa säädetään lievemmän lain periaatteesta. Siten, jos tuomitsemishetkellä on voimassa toinen laki kuin rikosta tehtäessä, sovelletaan uutta lakia vain, jos sen soveltaminen johtaa lievempään lopputulokseen. Koska valvontaan asettamisen voidaan katsoa merkitsevän seuraamuksen ankaroitumista, lievemmän lain periaatteesta seuraa, että yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain 70 §:n 1 momentin 5 ja 6 kohdassa tarkoitettuja säännöksiä sovellettaisiin lain voimaantulon jälkeen tehtyihin rikoksiin. Sen sijaan 6 kohdassa tarkoitetun aikaisempaan vankeusrangaistukseen johtaneen teon ajankohdan ei edellytettäisi ajoittuvan lain voimaantulon jälkeiseen aikaan.

3 Suhde perustuslakiin ja säätämisjärjestys

Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi uusi ehdonalaisen vapauden valvontaan asettamista koskeva säännös. Sen mukaan murhasta, taposta tai murhan yrityksestä taikka aikaisemmin samankaltaisiin väkivalta- tai seksuaalirikoksista rangaistusta suorittava vanki voitaisiin asettaa ehdonalaisen vapauden valvontaan, jos hänen riskinsä syyllistyä uuteen väkivalta- tai seksuaalirikokseen on arvioitu korkeaksi. Esityksessä ehdotetaan myös henkilön potilastietojen luovuttamiseen liittyviä, tarkkarajaisesti määriteltyjä muutoksia, jotta Rikosseuraamuslaitoksen eräät virkamiehet sekä Vankiterveydenhuollon yksikkö voisivat saada edellä todettuun arviointiin sekä rikoksen uusimisriskin pienentämiseen tähtäävän toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen välttämättä tarvittavat henkilön terveydentilaa ja hoitoa koskevat tiedot.

Ehdonalaisen vapauden valvonta on henkilön vapauteen kohdistuva seuraamus. Voimassa olevan yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain 70 §:n 1 momentin mukaan ehdonalaiseen vapauteen päästettävä vanki asetetaan valvontaan, jos koeaika on yli yhden vuoden pituinen, jos rikos on tehty alle 21-vuotiaana, jos vanki itse pyytää valvontaan asettamista tai jos vanki on sitoutunut noudattamaan valvotusta koevapaudesta annetun lain 4 §:ssä

tarkoitettua lääkehoitoa ja siihen mahdollisesti liitettyä muuta hoitoa ja tukea koskevia ehtoja. Usea väkivalta- tai seksuaalirikoksesta tuomittu asetetaan ehdonalaisen vapauden valvontaan jo sen perusteella, että koeaika on yli vuoden pituinen.

Ehdotettua säännöstä voidaan pitää käyttöedellytystensä ja sisältönsä puolesta tarkkarajaisena. Perustuslain ja säätämisjärjestyksen kannalta on olennaista, että nyt ehdotetun valvontaan määräämisen uuden edellytyksen tavoitteena olisi vakavien rikosten uusimisriskin vähentäminen. Tällaisena se pyrkisi turvaamaan jokaisen oikeutta elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen.

Rikosten uusimisen todennäköisyyden tiedetään yleisesti olevan korkeimmillaan vankilasta vapautumisen jälkeisinä viikkoina ja kuukausina. Nykyisin noin puolet törkeisiin väkivaltarikoksiin ja neljännes perustekomuotoisiin väkivaltarikoksiin toistuvasti syyllistyneistä henkilöistä vapautuu ilman valvontaa. Valvonnan avulla pyrittäisiin tukemaan murhasta, taposta tai murhan yrityksestä tuomittua ja rikoksenuusijaa sekä auttamaan häntä selviytymään vapaudessa syyllistymättä uusiin rikoksiin. Uudistukselle voi näin ollen katsoa olevan painava yhteiskunnallinen tarve ja perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävä peruste (PeVL 10/2017).

Ehdonalaisen vapauden valvonnassa on kyse viranomaisen toimenpiteistä, jotka ajoittuvat tuomioistuimen määräämästä vankeusrangaistuksesta rikoslaissa säädettyjen määräaikojen perusteella tapahtuvan vapautumisen jälkeiseen aikaan. Uusi valvontaan asettamiselle esitetty väkivalta- tai seksuaalirikosriskiarvioon liittyvä peruste olisi voimassa olevista valvontaan asettamisen perusteista poiketen harkinnanvarainen. Valvottavan oikeusturvan vuoksi on tärkeää, että yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain 70 §:n mukaisesti päätöksestä on lain 86 ja 88 §:n perusteella mahdollista hakea oikaisua ja valittaa hallinto-oikeuteen. Säännös täyttää perustuslain 21 §:n 1 momentin mukaisen oikeusturvan vaatimuksen.

Kohderyhmän valvontaan sovellettaisiin voimassa olevia tarkennettuja tapaamisten ja toimintojen enimmäistuntimääriä (PeVL 21/2005 vp). Myös valvonnan aikataulut sisältävästä rangaistusajan suunnitelman sisällöstä ja valvottavan velvollisuuksista säädetään täsmällisesti ja tarkkarajaisesti laissa jo tällä hetkellä. Ehdonalaisen vapauden valvontaan asetettu henkilö on velvollinen osallistumaan rangaistusajan suunnitelman laatimiseen, antamaan valvojalle tai apuvalvojalle yhdyskuntaseuraamuksen täytäntöönpanon kannalta tarpeelliset tiedot ja ilmoittamaan niissä tapahtuvista muutoksista. Valvottavan on pidettävä rangaistusajan suunnitelman mukaisesti yhteyttä valvojaansa tai apuvalvojaansa ja hänen tulee saapua valvontatapaamisiin. Lisäksi valvottava on velvollinen käyttäytymään asiallisesti valvontatapaamisissa sekä ilmoittamaan viivytyksettä Rikosseuraamuslaitokselle valvontatapaamiseen esteestä ja sen syystä. Valvottava ei saa olla valvontatapaamisissa alkoholin tai muun päihdyttävän aineen vaikutuksen alainen.

Ehdonalaisen vapauden valvonnassa ei olisi sisällöllisesti kysymys samanlaisista valvottavan henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen, yksityiselämän suojaan tai kotirauhaan vaikuttavista velvoitteista kuin esimerkiksi valvontarangaistukseen tai yhdistelmärangaistukseen tuomittujen valvonnassa. Ehdonalaisen vapauden valvonnan aikana henkilöä ei kiellettäisi tai estettäisi poistumasta hänelle määrätystä tai rajatusta olinpaikasta, häntä ei valvottaisi sähköisin menetelmin eikä Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehellä tai apuvalvojalla olisi oikeutta päästä valvottavan asuntoon (PeVL 10/2017 ja PeVL 30/2010 vp). Ehdonalaisen vapauden valvonnan valvojaksi voitaisiin määrätä yksityishenkilö eli apuvalvoja, jolle asetettujen vaatimusten, tehtävien ja toimivaltuuksien osalta noudatettaisiin aikaisemmin säädettyjä ja hyväksyttyjä lähtökohtia (PeVL 30/2010 vp).

Tuomittua koskevien terveystietojen luovutusta koskeva sääntely on merkityksellistä yksityiselämän ja henkilötietojen suojan kannalta. Potilasasiakirjojen terveydentilaan liittyvät tiedot ovat luonteeltaan yksityiselämän suojan ydinalueelle kuuluvia arkaluonteisia tietoja, joiden käsittelyn mahdolliseksi tekevien säännösten on oltava täsmällisiä ja tarkkarajaisia.

Esityksessä on huomioitu perustuslakivaliokunnan aikaisemmissa lausunnoissa potilasrekisterissä olevien vankien terveystietojen luovuttamiselle asettamat lähtökohdat (PeVL 19/2012 vp ja PeVL 70/2014 vp). Luovutettavat tietosisällöt on yksilöity esityksessä terveydentilaa ja –hoitoa koskeviksi tiedoiksi, jotka ovat välttämättömiä ehdonalaisen vapauden valvontaa koskevan päätöksen tekemiseksi tai valvonnan aikaisten toimintojen suunnittelemiseksi. Myös tietojen luovuttajaa ja vastaanottajaa koskeva sääntely olisi tarkkarajaista.

Hallituksen käsityksen mukaan lakiehdotukset voidaan säätää tavallisessa lainsäätämisjärjestyksessä.

Edellä esitetyn perusteella annetaan eduskunnan hyväksyttäviksi seuraavat lakiehdotukset:

Lakiehdotukset

1.

Laki

yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain 70 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain (400/2015) 70 §:n 1 momentti seuraavasti:

70 §

Valvontaan asettaminen

Ehdonalaiseen vapauteen päästettävä vanki asetetaan koeajaksi valvontaan, jos:

1) koeaika on pitempi kuin yksi vuosi;
2) rikos on tehty alle 21-vuotiaana;
3) vanki itse sitä pyytää;
4) vanki on sitoutunut noudattamaan valvotusta koevapaudesta annetun lain (629/2013) 4 §:ssä tarkoitettua lääkehoitoa ja siihen mahdollisesti liitettyä muuta hoitoa ja tukea koskevia ehtoja;
5) murhasta, taposta tai murhan yrityksestä tuomitun vangin riski syyllistyä uuteen väkivalta- tai seksuaalirikokseen arvioidaan korkeaksi; tai
6) väkivalta- tai seksuaalirikoksesta vankeusrangaistusta suorittavan ja aikaisemmin samankaltaisesta rikoksesta vankeusrangaistukseen tuomitun vangin riski syyllistyä uuteen väkivalta- tai seksuaalirikokseen arvioidaan korkeaksi.

— —

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

2.

Laki

vankiterveydenhuollon yksiköstä annetun lain 6 ja 7 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan Vankiterveydenhuollon yksiköstä annetun lain (1635/2015) 6 § ja 7 §:n 1 momentti seuraavasti:

6 §

Potilasrekisterissä olevien tietojen luovuttaminen

Sen lisäksi, mitä potilastietojen luovuttamisesta ilman potilaan kirjallista suostumusta säädetään potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 13 §:n 3 ja 4 momentissa tai muussa laissa, saa vankien ja Rikosseuraamuslaitoksen yksikköön otettujen terveydenhuollosta vastaava lääkäri, tai hänen ohjeidensa mukaan muu terveydenhuollon ammattihenkilö, luovuttaa potilasrekisteriin talletettuja tietoja seuraavasti:

1) arviointikeskuksen tai vankilan johtajalle taikka hänen määräämälleen Rikosseuraamuslaitoksen palveluksessa olevalle virkamiehelle sellaiset vangin tai Rikosseuraamuslaitoksen yksikköön otetun väkivalta-, itsemurha- tai tartuntatautiriskiä taikka muita vastaavia sairaudesta johtuvia riskejä koskevat tiedot, jotka ovat välttämättömiä kyseisen henkilön hengen, terveyden tai turvallisuuden suojaamiseksi taikka muiden henkilöiden hengen, terveyden tai turvallisuuden vaarantumisen estämiseksi;

2) arviointikeskuksen tai vankilan johtajalle taikka hänen määräämälleen toiminnoista vastaavalle Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehelle sellaiset työntekijän työturvallisuuden varmistamiseen liittyvät tiedot, jotka ovat välttämättömiä arvioitaessa vangin tai Rikosseuraamuslaitoksen yksikköön otetun työkykyä hänen sijoittamisekseen työhön, sekä sellaiset tiedot, jotka ovat välttämättömiä arvioitaessa vangin tai Rikosseuraamuslaitoksen yksikköön otetun toimintakykyä hänen sijoittamisekseen opiskeluun tai muuhun toimintaan;

3) arviointikeskuksen johtajalle tai hänen määräämälleen Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehelle sellaiset vangin terveydentilaa ja hoitoa koskevat tiedot, jotka ovat välttämättömiä arvioitaessa yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain (400/2015) 70 §:n 1 momentin 5 ja 6 kohdassa tarkoitettua väkivalta- tai seksuaalirikokseen syyllistymisen riskiä;

4) vankilan johtajalle taikka työjärjestyksessä määrätylle vankilan johtajan sijaisena toimivalle virkamiehelle sellaiset 3 kohdassa tarkoitettuun väkivalta- tai seksuaalirikokseen syyllistymisen riskiä koskevaan arvioon sisältyvät vangin terveydentilaa ja hoitoa koskevat tiedot, jotka ovat välttämättömiä päätettäessä yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain 70 §:n nojalla ehdonalaiseen vapauteen päästettävän vangin asettamisesta koeajaksi valvontaan;

5) Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön virkamiehelle, jonka virkatehtäviin kuuluu elinkautisvankien vapauttamismenettelystä annetun lain (781/2005) 1 §:n 2 momentissa tarkoitetun vangin vapauttamisasian käsitteleminen, mainitun asian käsittelemiseksi väkivaltariskiarvio sekä arviointikeskuksen, vankilan tai yhdyskuntaseuraamustoimiston johtajalle taikka hänen määräämälleen toiminnoista vastaavalle virkamiehelle arvioidun väkivaltariskin nojalla järjestettävän toiminnan suunnittelemiseksi ja toteuttamiseksi kirjallinen lausunto väkivaltariskiarvion johtopäätöksistä.

Ilman potilaan suostumusta potilasrekisteristä voidaan luovuttaa Rikosseuraamuslaitoksen palveluksessa oleville terveydenhuollon ammattihenkilöille heidän terveyden- tai sairaanhoidon tehtävissään välttämättömät tiedot.

Rikosseuraamuslaitoksen muulle henkilöstölle kuin terveydenhuollon ammattihenkilöille voidaan ilman rekisteröidyn kirjallista suostumusta ilmaista vain sellaisia 1 momentin 1 ja 2 kohdassa tarkoitettuja tietoja, joista ei ilmene sairauden laatu eikä muu terveydentilan tai hoidon yksityiskohta.

Edellä 1 momentin 3 kohdassa tarkoitetun arviointikeskuksen laatiman väkivalta- tai seksuaalirikokseen syyllistymisen riskiä koskevan arvion johtopäätöksistä saa luovuttaa kirjallisen lausunnon yhdyskuntaseuraamustoimiston johtajalle tai hänen määräämälleen Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehelle suunniteltaessa ja toteutettaessa arvion edellyttämää ehdonalaisen vapauden valvontaan sisältyvää toimintaa.

Edellä 1 momentin 5 kohdassa tarkoitettuja tehtäviä varten saa luovuttaa myös tietoja oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 37 §:ssä tarkoitettuun rikosasian vastaajan mielentilan tutkimukseen perustuvaan lausuntoon sisältyvästä arviosta siitä, onko syytettyä pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle.

7 §

Oikeus saada tietoja muulta terveydenhuollon toimintayksiköltä ja multa viranomaiselta

Sen lisäksi, mitä muualla laissa säädetään, Vankiterveydenhuollon yksiköllä on oikeus salassapitosäännösten estämättä saada muun terveydenhuollon toimintayksikön potilasrekisterin tietoja elinkautisvankien vapauttamismenettelystä annetun lain 1 §:n 2 momentissa sekä yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain 70 §:n 1 momentin 5 ja 6 kohdassa tarkoitetun vangin väkivaltariskiä koskevan arvion tai lausunnon laatimiseksi ja sen nojalla järjestettävän toiminnan suunnittelemiseksi ja toteuttamiseksi Rikosseuraamuslaitoksen yksikössä. Edellä tarkoitetun arvion tai lausunnon laatimiseksi Vankiterveydenhuollon yksiköllä on oikeus saada Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselta tietoja oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 37 §:ssä tarkoitetusta rikosasian vastaajan mielentilan tutkimuksesta ja siihen perustuvasta lausunnosta.

———

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

———

Helsingissä 13 päivänä syyskuuta 2018

Pääministeri

Juha Sipilä

Oikeusministeri Antti Häkkänen

Liitteet
Rinnakkaistekstit

1.

Laki

yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain 70 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain (400/2015) 70 §:n 1 momentti seuraavasti:

Voimassa oleva laki	*Ehdotus*
70 §	70 §
Valvontaan asettaminen.	*Valvontaan asettaminen*
Ehdonalaiseen vapauteen päästettävä vanki asetetaan koeajaksi valvontaan, jos: 1) koeaika on pitempi kuin yksi vuosi; 2) rikos on tehty alle 21-vuotiaana; 3) vanki itse sitä pyytää; *tai* 4) vanki on sitoutunut noudattamaan valvotusta koevapaudesta annetun lain (629/2013) 4 §:ssä tarkoitettua lääkehoitoa ja siihen mahdollisesti liitettyä muuta hoitoa ja tukea koskevia ehtoja.	Ehdonalaiseen vapauteen päästettävä vanki asetetaan koeajaksi valvontaan, jos: 1) koeaika on pitempi kuin yksi vuosi; 2) rikos on tehty alle 21-vuotiaana; 3) vanki itse sitä pyytää; 4) vanki on sitoutunut noudattamaan valvotusta koevapaudesta annetun lain (629/2013) 4 §:ssä tarkoitettua lääkehoitoa ja siihen mahdollisesti liitettyä muuta hoitoa ja tukea koskevia ehtoja*;* *5) murhasta, taposta tai murhan yrityksestä tuomitun vangin riski syyllistyä uuteen väkivalta- tai seksuaalirikokseen arvioidaan korkeaksi; tai* *6) väkivalta- tai seksuaalirikoksesta vankeusrangaistusta suorittavan ja aikaisemmin samankaltaisesta rikoksesta vankeusrangaistukseen tuomitun vangin riski syyllistyä uuteen väkivalta- tai seksuaalirikokseen arvioidaan korkeaksi.*
— — — — — — — — — — — — — — —	— — — — — — — — — — — — — — —
	Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

2.

Laki

vankiterveydenhuollon yksiköstä annetun lain 6 ja 7 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan Vankiterveydenhuollon yksiköstä annetun lain (1635/2015) 6 § ja 7 §:n 1 momentti seuraavasti:

Voimassa oleva laki	*Ehdotus*
6 §	6 §
Potilasrekisterissä olevien tietojen luovuttaminen	*Potilasrekisterissä olevien tietojen luovuttaminen*
Sen lisäksi, mitä potilastietojen luovuttamisesta ilman potilaan kirjallista suostumusta säädetään potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 13 §:n 3 ja 4 momentissa tai muussa laissa, saa vankien ja Rikosseuraamuslaitoksen yksikköön otettujen terveydenhuollosta vastaava lääkäri, tai hänen ohjeidensa mukaan muu terveydenhuollon ammattihenkilö, luovuttaa potilasrekisteriin talletettuja tietoja seuraavasti:	Sen lisäksi, mitä potilastietojen luovuttamisesta ilman potilaan kirjallista suostumusta säädetään potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 13 §:n 3 ja 4 momentissa tai muussa laissa, saa vankien ja Rikosseuraamuslaitoksen yksikköön otettujen terveydenhuollosta vastaava lääkäri, tai hänen ohjeidensa mukaan muu terveydenhuollon ammattihenkilö, luovuttaa potilasrekisteriin talletettuja tietoja seuraavasti:
1) arviointikeskuksen tai vankilan johtajalle taikka hänen määräämälleen Rikosseuraamuslaitoksen palveluksessa olevalle virkamiehelle sellaiset vangin tai Rikosseuraamuslaitoksen yksikköön otetun väkivalta-, itsemurha- tai tartuntatautiriskiä taikka muita vastaavia sairaudesta johtuvia riskejä koskevat tiedot, jotka ovat välttämättömiä kyseisen henkilön hengen, terveyden tai turvallisuuden suojaamiseksi taikka muiden henkilöiden hengen, terveyden tai turvallisuuden vaarantumisen estämiseksi;	1) arviointikeskuksen tai vankilan johtajalle taikka hänen määräämälleen Rikosseuraamuslaitoksen palveluksessa olevalle virkamiehelle sellaiset vangin tai Rikosseuraamuslaitoksen yksikköön otetun väkivalta-, itsemurha- tai tartuntatautiriskiä taikka muita vastaavia sairaudesta johtuvia riskejä koskevat tiedot, jotka ovat välttämättömiä kyseisen henkilön hengen, terveyden tai turvallisuuden suojaamiseksi taikka muiden henkilöiden hengen, terveyden tai turvallisuuden vaarantumisen estämiseksi;
2) arviointikeskuksen tai vankilan johtajalle taikka hänen määräämälleen toiminnoista vastaavalle Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehelle sellaiset työntekijän työturvallisuuden varmistamiseen liittyvät tiedot, jotka ovat välttämättömiä arvioitaessa vangin tai Rikosseuraamuslaitoksen yksikköön otetun työkykyä hänen sijoittamisekseen työhön, sekä sellaiset tiedot, jotka ovat välttämättömiä arvioitaessa vangin tai Rikosseuraamuslaitoksen yksikköön otetun toimintakykyä hänen sijoittamisekseen opiskeluun tai muu-	2) arviointikeskuksen tai vankilan johtajalle taikka hänen määräämälleen toiminnoista vastaavalle Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehelle sellaiset työntekijän työturvallisuuden varmistamiseen liittyvät tiedot, jotka ovat välttämättömiä arvioitaessa vangin tai Rikosseuraamuslaitoksen yksikköön otetun työkykyä hänen sijoittamisekseen työhön, sekä sellaiset tiedot, jotka ovat välttämättömiä arvioitaessa vangin tai Rikosseuraamuslaitoksen yksikköön otetun toimintakykyä hänen sijoittamisekseen opiskeluun tai muu-

hun toimintaan;

3) Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön virkamiehelle, jonka virkatehtäviin kuuluu pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä annetun lain (781/2005) 1 §:n 2 momentissa tarkoitetun vangin vapauttamisasian käsitteleminen, mainitun asian käsittelemiseksi väkivaltariskiarvio *ja vaarallisuusarvio* sekä arviointikeskuksen tai vankilan johtajalle taikka hänen määräämälleen toiminnoista vastaavalle virkamiehelle arvioidun väkivaltariskin nojalla järjestettävän toiminnan suunnittelemiseksi ja toteuttamiseksi kirjallinen lausunto vaarallisuusarvion johtopäätöksistä.

Ilman potilaan suostumusta potilasrekisteristä voidaan luovuttaa Rikosseuraamuslaitoksen palveluksessa oleville terveydenhuollon ammattihenkilöille heidän terveyden- tai sairaanhoidon tehtävissään välttämättömät tiedot.

Rikosseuraamuslaitoksen muulle henkilöstölle kuin terveydenhuollon ammattihenkilöille voidaan ilman rekisteröidyn kirjallista suostumusta ilmaista vain sellaisia 1 momentin 1 ja 2 kohdassa tarkoitettuja tietoja, joista ei ilmene sairauden laatu eikä muu terveydentilan tai hoidon yksityiskohta.

hun toimintaan;

3) arviointikeskuksen johtajalle tai hänen määräämälleen Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehelle sellaiset vangin terveydentilaa ja hoitoa koskevat tiedot, jotka ovat välttämättömiä arvioitaessa yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain (400/2015) 70 §:n 1 momentin 5 ja 6 kohdassa tarkoitettua väkivalta- tai seksuaalirikokseen syyllistymisen riskiä;

4) vankilan johtajalle taikka työjärjestyksessä määrätylle vankilan johtajan sijaisena toimivalle virkamiehelle sellaiset 3 kohdassa tarkoitettuun väkivalta- tai seksuaalirikokseen syyllistymisen riskiä koskevaan arvioon sisältyvät vangin terveydentilaa ja hoitoa koskevat tiedot, jotka ovat välttämättömiä päätettäessä yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain 70 §:n nojalla ehdonalaiseen vapauteen päästettävän vangin asettamisesta koeajaksi valvontaan;

5) Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön virkamiehelle, jonka virkatehtäviin kuuluu *elinkautisvankien* vapauttamismenettelystä annetun lain (781/2005) 1 §:n 2 momentissa tarkoitetun vangin vapauttamisasian käsitteleminen, mainitun asian käsittelemiseksi väkivaltariskiarvio sekä arviointikeskuksen*,* vankilan *tai yhdyskuntaseuraamustoimiston* johtajalle taikka hänen määräämälleen toiminnoista vastaavalle virkamiehelle arvioidun väkivaltariskin nojalla järjestettävän toiminnan suunnittelemiseksi ja toteuttamiseksi kirjallinen lausunto väkivaltariskiarvion johtopäätöksistä.

Ilman potilaan suostumusta potilasrekisteristä voidaan luovuttaa Rikosseuraamuslaitoksen palveluksessa oleville terveydenhuollon ammattihenkilöille heidän terveyden- tai sairaanhoidon tehtävissään välttämättömät tiedot.

Rikosseuraamuslaitoksen muulle henkilöstölle kuin terveydenhuollon ammattihenkilöille voidaan ilman rekisteröidyn kirjallista suostumusta ilmaista vain sellaisia 1 momentin 1 ja 2 kohdassa tarkoitettuja tietoja, joista ei ilmene sairauden laatu eikä muu terveydentilan tai hoidon yksityiskohta.

Edellä 1 momentin 3 kohdassa tarkoitetun arviointikeskuksen laatiman väkivalta- tai seksuaalirikokseen syyllistymisen riskiä koskevan arvion johtopäätöksistä saa luovuttaa kirjallisen lausunnon yhdyskuntaseuraamus-

	toimiston johtajalle tai hänen määräämälleen Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehelle suunniteltaessa ja toteutettaessa arvion edellyttämää ehdonalaisen vapauden valvontaan sisältyvää toimintaa.
Edellä 1 momentin 3 kohdassa tarkoitettuja tehtäviä varten saa luovuttaa myös tietoja oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 45 §:ssä tarkoitettuun rikosasian vastaajan mielentilan tutkimukseen perustuvaan lausuntoon sisältyvästä arviosta siitä, onko syytettyä pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle.	Edellä 1 momentin *5* kohdassa tarkoitettuja tehtäviä varten saa luovuttaa myös tietoja oikeudenkäymiskaaren 17 luvun *37* §:ssä tarkoitettuun rikosasian vastaajan mielentilan tutkimukseen perustuvaan lausuntoon sisältyvästä arviosta siitä, onko syytettyä pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle.
7 §	7 §
Oikeus saada tietoja muulta terveydenhuollon toimintayksiköltä ja muulta viranomaiselta	*Oikeus saada tietoja muulta terveydenhuollon toimintayksiköltä ja muulta viranomaiselta*
Sen lisäksi, mitä muualla laissa säädetään, Vankiterveydenhuollon yksiköllä on oikeus salassapitosäännösten estämättä saada muun terveydenhuollon toimintayksikön potilasrekisterin tietoja pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä annetun lain 1 §:n 2 momentissa tarkoitetun vangin väkivaltariskiä koskevan arvion tai lausunnon laatimiseksi ja sen nojalla järjestettävän toiminnan suunnittelemiseksi ja toteuttamiseksi Rikosseuraamuslaitoksen yksikössä. Edellä tarkoitetun arvion tai lausunnon laatimiseksi Vankiterveydenhuollon yksiköllä on oikeus saada Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselta tietoja oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 45 §:ssä tarkoitetusta rikosasian vastaajan mielentilan tutkimuksesta ja siihen perustuvasta lausunnosta.	Sen lisäksi, mitä muualla laissa säädetään, Vankiterveydenhuollon yksiköllä on oikeus salassapitosäännösten estämättä saada muun terveydenhuollon toimintayksikön potilasrekisterin tietoja *elinkautisvankien* vapauttamismenettelystä annetun lain 1 §:n 2 momentissa *sekä yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain 70 §:n 1 momentin 5 ja 6 kohdassa* tarkoitetun vangin väkivaltariskiä koskevan arvion tai lausunnon laatimiseksi ja sen nojalla järjestettävän toiminnan suunnittelemiseksi ja toteuttamiseksi Rikosseuraamuslaitoksen yksikössä. Edellä tarkoitetun arvion tai lausunnon laatimiseksi Vankiterveydenhuollon yksiköllä on oikeus saada Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselta tietoja oikeudenkäymiskaaren 17 luvun *37* §:ssä tarkoitetusta rikosasian vastaajan mielentilan tutkimuksesta ja siihen perustuvasta lausunnosta.
— — — — — — — — — — — — — —	— — — — — — — — — — — — — —
	————
	Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .
	————